

ЮРІЙ ВИННИЧУК РЕКОМЕНДУЄ

САЛАМАНДРА

СТЕФАН ГРАБИНСЬКИЙ

Стефан Грабинський
Саламандра (збірник)

«Фолио»

УДК 821.162.1

Грабинський С.

Саламандра (збірник) / С. Грабинський — «Фолио»,

ISBN 978-966-03-7926-8

Стефан Грабинський (1887–1936) – відомий свого часу львівський письменник, який писав польською мовою, хоча походив з української родини. Життя його було коротке і повне смутку. Завше в чорному вбранні, з блідим, аж прозорим обличчям, з якого були наче виссані всі барви, він, здавалося, дивився своїми голубими очима з якогось іншого світу: сухоти, ця фатальна хвороба для європейських письменників початку століття, не обминула і Стефана. Звичайно, цей факт наклав свій відбиток на все, що він написав, – моторошні твори письменника впливають на читача передусім своїм настроєм, не дарма його називали «польським По» та «польським Лавкрафтом». Творчість Стефана Грабинського дуже влучно схарактеризував польський дослідник Артур Гутнікевич: «Будучи представником глибокої провінції, він створив особливий вид фантастики – «галичанський», а тому залишався чужим для літераторів із-поза Галичини». Однак на початку ХХІ сторіччя читачі знову зацікавилися творами С. Грабинського. До цієї книжки вибраного увійшли оповідання зі збірок «Демон руху» (1919), «Шалений подорожній» (1920), «Несамовита оповідь» (1922), «Книга вогню» (1922) та повість «Саламандра».

УДК 821.162.1

ISBN 978-966-03-7926-8

© Грабинський С.

© Фолио

Содержание

БЛУДНИЙ СИН	6
З ТОМУ «ДЕМОН РУХУ»	9
ГЛУХА ГІЛКА	9
СМАЛЮХ	16
СИГНАЛИ	21
БЛУДНИЙ ПОТЯГ	26
ULTIMA THULE[6]	30
ДЕМОН РУХУ	36
З ТОМУ «ШАЛЕНИЙ ПОДОРОЖНИЙ»	42
СІРА КІМНАТА	42
НІЧЛІГ	47
Кінець ознакомительного фрагмента.	53

Стефан Грабинський Саламандра (збірник)

БЛУДНИЙ СИН

В історії нашої літератури відсутні імена дуже цікавих письменників лише з тої причини, що творили вони чужою мовою. Якби так само ставилися до своєї літератури інші народи, які зазнали терору і колоніялізму, то культура їхня набрала б дуже жалюгідного вигляду. Спробуйте вичленити англійську літературу Ірландії, Уельсу, Африки чи Філіппін. Кому ви її потім припишете? Англії? Англії охоче публікують англійську літературу з-поза меж своєї держави. Але це ще нічого не означає.

Українська література в силу важких обставин творилася усіма суміжними мовами: польською, російською, білоруською, німецькою (ціла плеяда буковинських письменників), румунською, болгарською, чеською, угорською, ба навіть французькою та англійською.

Стефан Грабинський творив польською мовою, а народився у Галичині в Кам'янці Струмиловій у 1887 році. Батьки його були українці греко-католицького віросповідання. Батько, Денис Грабинський, повітовий суддя, належав до кола староруських патріотів, а брат його був уніятським священником.

Мовби передчуваючи, що рано чи пізно хтось з українців таки посягне на Грабинського, один із польських дослідників писав, що «наведені факти жодною мірою не дають підстав, аби засумніватися в польськості письменника та його родичів». А для того, щоб узаконити польськість, пише про перехід Грабинського в дорослому віці до римсько-католицької конфесії. Якщо так дійсно сталося, то в Галичині це було звичайне явище. Навіть у такій патріотичній родині, як Шептицькі, сини обрали різні конфесії.

Разом з тим самі поляки пишуть про Джозефа Конрада як про великого польського письменника. Тому й Грабинський, безперечно, може належати не тільки польській літературі, але також українській. Тому-то польські дослідники змушені були утверджувати його творчість як польського літератора. Але якщо він вже такий щирий поляк, то навіщо це доводити подібними словами: «Його письменницька творчість належить, звичайно ж, до польської літератури»?

Життя Грабинського було коротке і повне смутку. Багато чим він нагадував Едгара По. Завше в чорному вбранні, з блідим, аж прозорим обличчям, з якого хвороба висала всі барви життя, він, здавалося, дивився своїми голубими очима з якогось іншого світу. Сухоти, ця фатальна хвороба для європейських письменників початку століття, не обминула і Стефана. Життя його проминуло в постійному страху й очікуванні рішення. Причому ця атмосфера оточувала цілу родину, бо й батько помер від сухот.

Мешкали вони спочатку під Самбором, а згодом перебралися до Львова.

У гімназії Стефан потрапив у суто польське середовище, однак перші свої віршовані твори писав обома мовами. Оповідань українських не збереглося, але вони існували, бо була спроба надрукуватися в «Ділі» та в «Літературно-Науковому Віснику». Однак чи то мова його виявилася надто кострубата, чи не сподобалася нашим хлопцям містична тематика, але українського дебюту так і не відбулося.

Зате 1909 р. відбувся польський дебют збіркою новел під псевдонімом Стефан Жальний. І хоч було в цих творах чимало ознак майбутньої оригінальності, однак збірка не викликала жодного резонансу і хутко пішла в забуття. А от наступна збірка «В узгір'ї руж», яка з'явилася на десять літ пізніше, була визнана вартою уваги і відкрила авторові шлях до літератури. Ще за рік вийшла збірка моторошних оповідань з життя залізниці «Демон руху».

Треба сказати, що його творчість доволі нетипова для цього гатунку прози, бо мало там класичної готики, мало самих духів, зате багато чогось, що викликає неспокій, та є водночас невловимим. Грабинський не хехтував досягненнями науки й техніки, впроваджуючи до своїх сюжетів новітню тематику. Ціла збірка «Демон руху» присвячена залізниці.

Довкола щоденної, повної сірості колійової праці Грабинський створив якусь дивовижну таємничу ауру, сповнену особливої жаскої поезії. Всюди ввижається присутність загадкового «демона руху», який причаївся в організмі залізниці й керує невидимим внутрішнім життям, викликаючи катастрофи, перекреслює всі людські розрахунки, жене кудись безлюдні шалені потяги.

Після успіху «Демона руху» настав особливо активний період творчості. З'явилися наступні збірки готичних оповідань: «Шалений подорожній» (1920), «Несамовита оповідь» (1922), «Книга вогню» (1922).

Критика інколи закидала Грабинському психологічні спрощення в описах персонажів, поверховість, а також невідповідність того світу, який він описував, реальному. Письменника й справді не надто цікавила психологія, бо всі явища природи були для нього сповнені таємничих знаків, за якими насилу можна було зауважити дійсність.

Талант Грабинського викристалізувався найповніше в новелах, хоч є в його доробку й фантастичні повісті, повні містики й жахів, – «Саламандра», «Тінь Бафомета», «Монастир і море», «Острів Ігонго». Їх за життя недооцінили, особливо перші дві.

Звичайно, новели Грабинського – це особливий жанр не тільки для польської літератури, а й узагалі для світової. Моторошні твори впливають на читача передусім своїм настроєм. У Грабинського до цього настрою додається ще й незвичність просторової і часової сценографії. Він не обмежується таємничими узбіччями, запущеними будинками, а веде читача в абсолютно необстежені ще авторами жахів терени. То в середовище залізничників, то до пожежників, то до сажотрусів. Місце, в якому «страшить», Грабинський описує дуже детально і вже самим описом викликає в читача тривогу. Досконала архітектоніка композиції досягається тим, що автор упродовж оповіді по черзі впроваджує цілу шереду мотивів, значення яких не так легко сприйняти. Але всі ці елементи змісту поволі відкривають з перспективи фіналу свою функціональну важливість. Після прочитання новела постає як тематичне рівняння. Ця залізна логіка в розвитку фабули змушує читача сприймати твір не як чисту фантастику, а як правдиву оповідь з фантастичним настроєм.

Творчість Грабинського дуже влучно схарактеризував польський дослідник Артур Гутнікевич: «Грабинський, будучи представником глибокої провінції, створив особливий вид фантастики – «галичанський», а тому залишався чужим для літераторів з-поза Галичини». Успіх він мав лише тут, у Львові, а в Польщі його ігнорували. Мовчання високої критики Стефан переживав дуже боляче.

Хвороба поглинала всі фінанси. Біда була ще й у тім, що хвороба перешкоджала писати. Єдина людина, яка його підтримувала і боролася за нього, – це Кароль Іжиковський. У львівській газеті «Dziennik Ludowy» (13 січня 1931) з'явилася його стаття «Кому присудити літературну премію міста Львова?», у якій він твердо стояв на тому, що преміювати треба саме Грабинського. В квітні після довгих дебатів Грабинський таки дістав цю нагороду. І якраз вчасно, бо врятувала вона йому ще кілька літ життя. Саме того року він переселився в Брюховичі.

Влітку 1935 року спробував ще раз загамувати хворобу і подався з матір'ю до Кут на Косівщину. Але побут у горах не дав бажаного результату – повернувшись до Львова, Грабинський дістав крововилив. Звідтоді майже не вставав з ліжка, хоча намагався писати й давати інтерв'ю. Помер 12 листопада 1936 р. і похований у Львові на Янівському цвинтарі.

Незважаючи на те, що творив Грабинський польською мовою, усі редактори й видавці страшенно на цю мову нарікали за її засміченість «русинізмами», себто українськими словами. Та не тільки слова, а й сама стилістика, побудова речень видавали в Грабинському українця.

Через те всі видання дбайливо редагувалися. Але навіть виправивши окремі слова, не вдавалося розвернути речення так, щоб воно не виривалося з пут польської стилістики. Це щось подібне до російської мови О. Потебні й М. Драгоманова, яка теж зраджувала свою українськість.

У наш час популярність Грабинського, звісно, не може дорівнювати популярності Лавкрафта, хоча багато що цих письменників єднає, але все ж його перевидають, вивчають, фільмують і не тільки в Польщі, а й у США та Німеччині. Існують переклади багатьма мовами, у Росії, скажімо, видали навіть двотомник.

До нашого тому входять вибрані оповідання та повість «Саламандра», про яку польський дослідник Павел Матея написав: «Анджей Веруш, учений і маг з «Саламандри» – то постать, з одного боку, досить анахронічна, а з другого – володіє всілякими атрибутами, які можна застосувати до сучасності. Духовна дисципліна, контакти з ефемерним буттям, із загробними світами, купи вчених і рідкісних книг – це щось, що нині піддалося певній трансформації, але надалі присутнє в жаху. В дійсності окультизм і гноза були зазвичай прерогативою обрахних, необов'язково гучно рекламованою. Не здається мені, щоб Грабинський в сучасній версії мусив би завернути у бік літератури більш суспільної чи психологічної. Як у свій час, так і тепер він залишився б напевно специфічним і не конче оціненим читачами. Хоч література жаху останніми роки переживає в Польщі роки розквіту, але письменників, яких можна б з ним порівняти, дослівно кілька».

Юрій Винничук

З ТОМУ «ДЕМОН РУХУ»

ГЛУХА ГІЛКА (Балада колійова)

1

Поміж Оршавою і Билічем оновили і вирівняли колію. Вдалося це завдяки тому, що засипали мочарі над Вершою. Внаслідок цього лінія значно скоротилася, бо потяг замість обминати багnistий терен великим, сильно на північ вигнутим луком, йшов зараз по його тятиві, прямуючи до мети просто, як стріла.

Такий скрут виявився дуже вигідним. Рух на колії значно прискорився, а околиця досі малярійна через суцільні багна, незабаром набрала характеру сухої, здорової рівнини, яка враз покрилася буйною зеленню.

Давню окружну гілку, прозвану тепер «глухою», замкнули й ізолювали. До розбору тору і усунення колійових об'єктів дирекція руху збиралася приступити допіру за якийсь час. Не було з чим квапитися, відомо ж: збурити легко, збудувати важче...

Тим часом за рік після офіційного закриття старої лінії стався факт дивний і несподіваний.

Одного дня зголосився у директора колійового департаменту в Оршаві такий собі Шимон Вавера, заслужений колійовий інвалід і кондуктор на пенсії з проською, аби йому віддали під опіку вилучену з руху «глуху гілку». Коли ж йому директор пояснив, що це зовсім зайве, бо петлю в найближчий місяць розберуть, і що функція «будника» в тих умовах була б принаймні ілюзорна, якщо не геть смішна, Вавера відповів, що буде пильнував старий тор цілком безкоштовно.

– Бо прошу пана начальника, – тлумачив гаряче, – в нинішніх тяжких часах то і на шини люди злакомляться. А шкода була б велика для колії, пане начальнику, велика шкода. Прошу самому порахувати: стільки доброго кованого заліза! Тори там завдовжки дванадцять кілометрів! Є чим пожитися. А я допильную вірно, як пес, пане начальнику. Не дам втяти ані одного метра! Слово старого кондуктора Вавери! Ані цента за те не хочу, ані зламаною шеляга. Хоч би мені пан директор сам пхав у руки, не візьму нічого. Я так тільки з любові великої до фаху і для гонору хочу бути будником на «глухій гілці».

Директор поступився.

– Га, коли вже так конечно, і то безінтересовно, пильнуйте собі тої лінії до часу. А відтак, – додав з усміхом легкої іронії, плескаючи його по плечах, – іменую вас віднині колійовцем «глухої гілки».

Вавера зі сльозами на очах стиснув долоню зверхника і вийшов з бюро щасливий, як ніколи.

Назавтра обійняв «службу». Забрав з собою з Оршави меблі, постіль, трохи книжок, кухонного начиння і, спакувавши те скупе господарство до візка, переселився на нове помешкання, яким мала віднині бути будка колишнього залізничника на вилученій з руху гілці. Був то будинок невеликий, зі слідами цілорічного занедбання, а проте в на дивовижу привабливому оточенні.

Втиснута у саме дно яру і лише два метри над рівнем насипу, будка виглядала здалека під своїм червоним дашком, як чарівна хатка з казки. Ялиновий лісок, що виріс півколом

¹ © Ю. Винничук, переклад українською, 2018.

на гребені яру, обіймав її турботливими раменами і беріг від вітрів півночі. У вибиті вікна заглядали золоті голови соняхів, плівся широколистий люпин, у фантазійно вигнутих ринвах виляглися писклята ластівок. Перед хатою в садку, зарослому наглухо хабаззям, віддавалася вітрам на волю самотня тополя...

Вавера, наближаючись до нової садиби, обійняв закоханим поглядом хатину і жваво взявся до порядкування і направи.

А пошкодження були чималі, бо його попередник покинув пост відразу після того, як замкнули гілку, і будка, залишена на ласку долі, дуже потерпала від непогоди і людської хтливості. Проте Вавера не впав на духу і кинувся до роботи.

Повставляв вибиті та викрадені шиби, залатав діру в даху, направив вивалені з завісів двері. По тих найнеобхідніших заходах прийшла черга на реконструкцію майже прогнилої підлоги і зруйнованого паркана. Забрало йому це кілька днів часу, бо мусив усе робити сам, але гумору не втратив, а, навпаки, посвистував весело за роботою. Десь на схилку тижня, як уже робота була завершена, приплився до нього якийсь блудний пес і поселився у пустій буді коло дровітні за будиночком. Вавера охоче прийняв його, уважаючи з'яву тварини за добру ворожбу на майбутнє.

Перший тиждень на новій посаді Вавера присвятив молитві та роздумам. Розлігшись пополудні в узвозі на траві, вліпив очі в майову блакить неба і запав у довгу задуму, з якої будили його допіру голоси вечірніх дзвонів, що напливали з Оршави...

Наступного дня з самого ранку розпочав службу з перегляду довіреної йому гілки.

Петля була досить довга, майже 12 км, і сливе від початку до кінця йшла глибокою, вузькою улоговиною, стіни якої творили проміжок, удвічі ширший за саму колію. Будка залізничника розташувалася менш більш посередині «глухої гілки», в місці, де лук її кривизни вигинався найдужче на північ.

Обхід зайняв Вавері майже п'ять годин, бо права нога з протезом нижче коліна неабияк перешкождала йому. Задоволений з результатів, повернувся до будки перекусити.

Так виглядало, що гілка не була найгірша.

В одному тільки місці бракувало кілька метрів рейки, але то можна було якось доштукувати. Не святі горшки ліплять, подумав, краючи хліб і запиваючи його якоюсь імітацією борщу.

– Люди вставляють собі зуби, то чому ж би я не потрафив вставити кількаметрового кавалка рейки?

І вставив. Десь під колійовим насипом, під якимсь кам'яним містком вишпортав зіржавілі вже рейки, очистив, пристосував до решти і залатав колію до невпізнання. Так само гладко пішло з направою старої стрілки і з вибитим оком ліхтаря. Незабаром усе функціонувало, як за давніх добрих часів, а вночі, почавши від години сьомої, виблискував ліхтар милим, хоч і слабеньким світлом.

Вавера пишався витвором своїх рук і з замилюванням водив очима по своїй вартівні, по чистенько прибраній колії і по вилискуючих рейках. Не мав жодних зауважень до своєї гілки. Все тут було, як і деінде на діючих лініях – і подвійні тори, і короткий тунель вище будки, а те, що тут стояв будиночок залізничника, безперечно заслуговувало, аби наректи цей пункт станцією. Та, зрештою, тут і справді колись була невеличка станційка, де будник виконував водночас і функції начальника. І ще рік тому затримувалися тут інколи на хвилю товарняки.

Цей факт дуже підняв ув очах Вавери значення його постерунку і вагу пов'язаних з ним завдань. Відтоді почав трактувати свою будку як станцію, і вирішив зробити все, аби утримати її на висоті призначення, воскресити з небуття, прокинути від сну. Аби додати ще більшої ваги своїй посаді і повернути їй колишню шану, він вирішив збільшити тори на одне відгалуження рейок, яке безсумнівно колись тут мусило бути.

Оскільки це завдання було вже понад його сили і технічні здібності, то вдався по допомогу до залізничного коваля зі стації в Білічу, такого собі Люшні, і переконав його пачкою доб-

рого тютюну повернути станції колишній вигляд. Коваль відновив відгалуження згідно вказівок залізничника і відтоді став його найщирішим приятелем.

У вечірні години, вільні від роботи, приходив Люшня провідати будника, і, сівши разом на порозі станції, балакали вони собі, цмулячи файки. Під час тої товариської балачки під сюркіт коників і кумкання болотних жаб дійшла черга і на взаємні звіряння.

Поволі з'ясувалося, що Шимон Вавера не завше був «сам, як той палець», а мав колись молоду і гарну дружину і двійко діток з голівками ясними, як льон. Гей, минуло щастя, минуло безповоротно! Жінку забрав розпаношій багач, а діток – смерть. Звідтоді ніхто його не очікував у порожній холодній домівці, коли повертався з дороги... Потім потрапив у колійову катастрофу, втратив ногу і службу, мусив піти на пенсію. А мав ще охоту до праці, ох, яку мав охоту!.. Але що ж – виходу не було. Те кляте каліцтво!

А завше його щось тягнуло до колії, не міг ніяк з нею розлучитися. Кілька років, відколи пішов на пенсію, працював підпомагачем на придвірцевому складі, та потім, як нога почала відмовляти, перейшов до котельні помічником слюсаря. Але зате на залізниці, побіля коханих вагонів, машин і гілки.

Така ото кондукторська доля! Їде собі чоловік у безвість, їде ген, далеко перед себе, кілометрами їде... Світ йому крутиться, вдалину стелиться, миготять міста, поля, гостинці... Кондуктор, панове, кондуктор – вічний блукалець!..

Так ото минали літа, плинув час безповоротними хвилями... І ото зараз він став будником, ба більше – керівником станції. Люди, либонь, сміються з нього, що пильнує тієї «глухої гілки» і «перед вітром боронить». Нехай сміються здорові. Він своє також добре знає. А розкрадати колію не дозволить і порядку допильнує. І ото знову служить колії, вернувшись до неї, мов блудний син до родинного дому. Дах над головою має, станцію і дільницю має, залізничне добро доглядає – чого ще треба?..

Слухав Люшня тих звірянь з усміхом на вустах, з часу до часу притакуючи головою. А коли приятель на хвилину замовк і задивився у задумі на перспективу колії, витяг люльку з зубів і запитав:

– То ти, Вавера, пристав тут на будника так ніби тойво, як би то вповісти, ніби з такої туги великої до колії, ге?

Вавера відірвав очі від рейок:

– А ніби так, коханий ковалю, а ніби так.

– Але знаєш, Шимку, мені ся здає, жи ти себе самого туманиш. Ти ту властиво непотрібен. Бо ж то глуха гілка і потяги сюди вже рік як не ходять. Нема чого пильнувати. Тільки й того, що трохи заліза на рейках? Але на дідька воно кому потрібне? А зрештою, якби й украли? То не така велика й шкода для колії. То тільки забавка.

Вавері мовби хто ножа затопив у серце. Насупився, стис губи і зірвався з місця:

– Коли так, то геть звідси, до лиха! Чуєш?! Геть звідси, кажу, поки добрий! Коли ти такий мудрий, як інші, то йди собі поміж них і смійся з мене разом з ними. Але добре мені так, старому дурневі! Нащо було відкривати серце першому-ліпшому? Ото маєш нагороду! Наплювала тобі худоба до писка, сплюгавила тобі душу. Геть звідси, кажу, бо запам'ятаєш мене!

Люшня знітився, почервонів, стропів неабияк. Голосом уривчастим, повним скрухи і жалю, почав виправдовуватися і вибачатися.

– Ну, ну, старий, не гнівайся так сильно. Я, бачиш, хотів щось інше сказати. Тільки не знав як. Що з мене взяти – я простий собі чоловік, коваль. А ти – то щось інше: кондуктор, багацько світа видів, книжки читаєш. Тільки, видиш, не міг-ем собі якось то витлумачити, пощо ти зашився тут на старі літа. Але тепер то бачу, ніби так в серці чую для чого.

Вавера зиркнув на нього скоса трохи з недовірою, але вже приязніше:

– Ну, що ж, то інша справа. Коли сам признаєш, що дурень, цього разу тобі вибачу. Бо, послухай, Люшня, – додав, знижуючи таємничо голос, – є ще одна причина, яка мене тут

тримає на прив'язі. А що вона є – я це відчуваю найкраще тут, глибоко в грудях – тільки її назвати ще не знаю як, тільки вловити її ще не вмію кліщами слів. Але вона є, та дивна причина... є, є, напевно...

Люшня дивився на приятеля виряченими з подиву очима:

– Ти маєш на увазі тепер не тільки тугу за колією?

– Ні, ні. То щось інше. Щось, що в мене з тією тугою єднається, але також існує і без мене, саме для себе.

– Що ж то таке, Вавера?

– Ша! То таємниця! Таємниця «глухої гілки».

Замовкли обоє, ураз перейнявшись невиразним ляком, затоплюючи погляди у вкритий сутінками вибалок. Посеред бездонної тиші серпневого вечора раптом налінули від колії тихі, хоч і виразні шурхоти і шелести. Якесь тамоване шемрання, лякливе шепотіння...

– Ти чуєш, Люшня? – перервав мовчання будник. – Рейки балакають...

– Звичайно, влітку надвечір вони скорочуються від холоду і через те бринькають.

– Рейки балакають, – повторив Вавера, пускаючи повз вуха пояснення коваля. – Балакають собі ввечері після спекотного дня.

– Рейки балакають, – повторив, як луна, Люшня.

– Так-так, – говорив майстер замріяно. – Чи ти думаєш, що вони не живуть, як ми, люди, тварини або дерева? – Коваль зиркнув, ошелешений запитанням. – Живуть, Люшня, живуть, іно своїм власним, відмінним від інших істот життям.

Це вже рішуче сягало за межі сфери уявлень коваля. Зиркнув добряга на товариша, як на вар'ята, покрутив головою і, сплюнувши знічев'я, відсунувся трохи вбік.

– А колія, гадаєш, не живе, га? – наступав на нього розігрітий пасивним опором Вавера. – А цей виярок, ця станція і уся ця гілка, га?

– Глуха гілка, – промурмотів Люшня.

– Глуха, кажеш? Глуха і весь час глуха! То ви глухі, ви, гупі, тупі люди, які чути не хочете голосу Бога!

Коваль злякався:

– Нічого вже не знаю, – белькотів, дивлячись напівсвідомим поглядом на товариша. – Нічого не розумію. Але в Бога – то я вірю.

Коліяр з натхненним зором, усміхнений і розпроменілий, вказав рукою на гілку, що потопала у вечірніх сутінках:

– Все це живе і згадує.

– Згадує? – пожвавився Люшня. – А що згадує?

– Те, що минуло. Те, що тут було колись. Так, як і ми, люди, згадуємо минуле, – додав за хвилю з глибоким смутком у голосі Вавера.

– То ніби та твоя гілка згадує свою давнину?

– Так, Люшня, так – нарешті ти мене зрозумів. Згадує свою давнину.

– Ніби ті старі, добрі часи...

– Так-так... Коли тут ще панував рух, коли потяги пролітали, мов блискавки, дудніли глухо колеса автомобілів, пороли простір свистки локомотивів.

– Усе це згадує твоя гілка.

– Саме про це й сниться моя гілка, сниться без перерви в довгі, чорні, сліпі ночі...

– А ти, Вавера, а ти?

– А я разом з нею – ніби та братня душа.

– Ви сните обоє і згадуєте?

– Снимо у великому смутку й чекаємо.

– На що? Чого ще тут сподівається?

– Здійснення того, про що снимо.

– Даремне чекання: давнина не повертається.

– Хтозна, старий друже, хтозна? Для того я тут і є, щоб її воскресити.

Коляяр підвівся і, подаючи ковалеві руку на прощання, додав:

– Чи ти думаєш, що спогади – це ніщо? То тільки таке собі пусте слово?

Кинув швидкий погляд вниз на дно виярку, торкнувся ним насипу, колії і зупинився на схилах яру:

– Тут всюди живуть ці спогади. Вештаються невидимі для людського ока між стінами цього яру, товчуться по цих рейках, волочаться ген по цілій вітці. Тільки треба уміти дивитися і слухати.

– Спогади давніх років?

– Спогади – незгладимі сліди. Бо подумай, Люшня, подумай тільки, чи то можливо, щоб після того всього не залишилося нічого!

– Ніби після чого?

– Подумай тільки! Стільки років, стільки десятків років проїжджали цією гілкою потяги, наповнюючи її гуркотом коліс, тріскотінням рейок, стільки років стіни цього узвозу перекидалися відлунням, наче м'ячем. День у день, ніч у ніч народжувалися і вмирили у цій вузькій, тісній шії повітряні вири, вішалися на скарпах лахмани димів, припадаючи імлистими мацаками до насипу, ховалися під склепінням тунелю...

– Що ти хотів сказати, Вавера?

– Я хотів сказати іно, що спогади не гинуть. Добраніч тобі, Люшня, добраніч!

І так вони того вечора попрощалися...

Тим часом минуло літо, настала осінь. Коляяр весь час справно вартував свою гілку. Чуйний, як бузьок, не прогаяв найменшої неполадки на лінії. Якщо десь випадково сповзла поверхня насипу, відразу підсипав свіжого шутру і дбайливо розрівнював. Коли якоїсь жовтневої ночі біснувата злива залила колію, вижираючи в насипі значну вибоїну, на завтра будник працював цілий день без передиху, поки шкоди не усунув. Зміцнив у кількох пунктах петлі, деінде замінив старі вже, поточені шашелем шпали, новими. Бур'яну і трави на колії не зносив: де лише вони кинулося між рейками, полов нещадно.

Тому після семи місяців його «виконання» службових обов'язків гілка і станція виглядали зразково. Вдалину мчали стрічки рейок поверхнею, засипаною чистим і дрібним, як пісок, гравієм, з легким хрускотом перекидалися старанно змащені важелі. Двічі на день і раз серед ночі відбував Вавера так звані «вправи» і «маневри», які зазвичай здійснюють коляяри в момент проїзду потягів через їхню станцію. Пружинистим кроком, кроком старого ветерана виходив будник на перон, брав у руки сигнал – широкий червоний або зелений щит на білому полі – і ставав випростаний, як струна, між стрілкою і будкою. Іншого разу пускав у рух залізні важелі і перекидав рейки на колії. Вечорами запалював зелений сигнал за шибкою стрілки і другий, зелений або білий, на семафорі перед станцією неподалік тунелю. Інколи на «нічну тривогу» міняв світло сигналів, які тоді уже здалеку остерігали кольорами рубіну...

А однак було сумно на станції. Попри видимість руху і постійну готовність будника віяло від гілки порожнечою і омертвінням. Безперечно мусив це відчувати і Вавера, бо коли на хвилюк відірвався від роботи і блукав поглядом по колії, з очей зоріла йому туга і глибока задума. Тому після короткого відпочинку брався притьма до роботи.

Поволі витворився між ним і гілкою невловимий, але вельми близький зв'язок. Вавера став з часом немовби її втіленою свідомістю. Спілкуючись з нею майже без перерви, увібрав усі сліди минулого, що дримали тут потаємно, а всмоктавши їх в себе, повертав підсилені тугою, пульсуючі живою, гарячою кров'ю закоханого серця.

– Почекай, сестричко, – шептав не раз, топлячи очі у п'яній задумі в сизу далину гілки. – Почекай ще трохи, голушко! Ми діждемося врешті, діждемося...

І припадав до колії, прикладав вухо до землі і слухав, слухав, затамувавши подих. За хвилину на його жовтому, зморшкуватому обличчі розливався прикрий вираз розчарування, а з зів'ялих сухих вуст випливали слова розчарування:

– Ще ні... Ще зарано...

Не раз вечорами при заході сонця втелюшував цілими годинами тужливий погляд у чорніючий здаля глибокий отвір тунелю і чекав на щось, чекав без кінця...

А тим часом прийшли погані новини з міста. Одного дня Люшня приніс фатальну звістку: дирекція руху в Оршаві задумує найпізніше навесні заходжуватися розбирати гілку. Вавера жакливо заперечивав і важко цю новину перехворів. Через тиждень піднявся врешті з ліжка, але дуже змінився. Неговіркий з природи, тепер геть у собі закрився і ні з ким не хотів розмовляти. Навіть Люшні заборонив заходити до себе, а зауваживши здалека когось, завертав з дороги помахом руки. Спхмурнів, а в очах мав якесь дике, недобре світло...

Аж якось одного бурхливого листопадового вечора під час «маневрів» зі стрілкою враз затремтів.

– Почулося мені, чи що? – мрукнув, випускаючи з рук важіль.

Нараз посвітліло йому в очах. Потік надлюдської радості заповнив серце і струсонував ним до основ. Посеред осіннього завивання вихору, посеред свисту завірюхи вперше почув...

То вже не була ілюзія, то воно! Звідти долинуло, звідти, з тунелю, виразніше й не буває! То було воно, цього разу безсумнівно воно!.. О! Знову! Трохи ближче... Солодке, кохане дудніння! Милый, безцінний гуркіт, чудовий, ритмічний гуркіт!..

– Та, та, та!.. Та, та, та!..

То він! То він! Не було сумніву! І вибіг назустріч. Вітер зірвав йому шапку, здер плащ з плечей і пошпурив його без жалю... Не зважав. З розвіяним волоссям, білосніжним волоссям, з витягнутими перед себе руками слухав дивного відголосу, як найчудовнішої музики...

– Та, та, та... Та, та, та... Та, та, та... Та, та, та... Але за хвилину замовкло; і знову свистів тільки вітер в скажених перегонах, квилили ворони під свинцевим небом...

З похиленою головою повернувся коліяр до своєї будки...

Але відтоді, з того пам'ятного вечора, йому в душі розквітла ясна надія і чекала на здійснення. Бо з кожним днем він чув це щораз виразніше, щораз ближче, щораз краще. За хвилину воно вмовкало, щоправда, глухнуло десь, розвіювалося, але назавтра, в сутінках, в цю дивну годину змагання дня з ніччю знову поверталось сильніше вже, голосніше, майже намацально...

Аж настала година звершення.

Якоїсь грудневої ночі, ночі, завіяної снігом, коли він, натомлений чуванням, схилив свою сиву голову низько на груди, залунав сигнал...

Вавера затремтів і прокинувся:

– Що це?!

– Бім-бам... – пролунало повторно. – Бім-бам...

Сигналізатор грав. Уперше з часу служби почув будник цокання молоточків...

Почервонів, тремтячими руками вбрав шапку, накинув шинель на плечі і, прихопивши ліхтар, вибіг до будки.

– Бім-бам... – грало на стовпі.

– Я йду вже, я йду, – шепнув, похитуючись на ногах зі зворушення.

Зусиллям волі опанувався, виструнчився в службовій позиції і, піднявши високо світло-сигнал, чекав.

– Та, та, та... Та, та, та... – дудніло на вітті.

– Тарах, тарах, тарах... Тарах, тарах, тарах... – гуркотіли рейки.

Коліяр видивився голодним поглядом у пашеку тунелю...

– Та, та, та!.. Та, та, та!..

Нарешті побачив. На вильоті з глибокого отвору засвітилася пара очей, пара велетенських, золото-жовтих баньок і росла, росла, наближалася...

Будникові у голові зблисла думка:

– Проїде чи стане?

В цей момент пролунав скрегіт різко загальмованих коліс, і потяг затримався на станції. Вавера не ворухнувся, не зрушив з місця. Дивився...

Зі службового вагону висів начальник і попрямував до коліяра. За ним зіскочило зі сходинок ще кілька кондукторів і якийсь контролер та підійшли до нього.

– Добрий вечір, Вавера! – привітався, простягаючи дружельбно руку, начальник. – Ти нас довго чекав, стариганю мій, га? Ну і нарешті дочекався.

Вавера стискав долоню. Солодкі сльози, сльози щастя душили слова:

– Згідно наказу, пане начальник, на посту.

– Добрий вечір, колего! – підступили й кондуктори. – Вітаємо, старий друже!

І оточили його колом. Хтось забрав у нього сигнал і пришпилів ліхтар до грудей, хтось тицьнув йому кондукторського ключа в руку.

– Ну, панове, – залунав гучний голос начальника. – Кому в дорогу, тому час! Вавера, ти, ясна річ, їдеш з нами?

– Ми ж бо за тобою сюди приїхали, – заgrimів дружній хор колег. – Досить тобі вже хіба будникування?

В грудях Ваверу ридало щось від безмірного щастя. Поглянув ще раз крізь сльози на зупинку, на свій будиночок, завіяний снігом, на самотню тополю в саду і рушив до вагонів:

– Я з вами, колеги, з вами на смерть і на життя!

І, ступивши на сідці вагону, як багато років тому, підняв ліхтар у бік паротяга і гукнув голосно:

– Їдем!

Потяг рушив з протяжним свистом і покотився у простір...

Наступного дня, морозяного грудневого ранку застав Люшня коліяра перед будкою в службовій позиції з витягнутою вгору рукою і з погаслим ліхтарем у закостенілих пальцях.

– Вавера, що тобі? – промовив, вдивляючись в обличчя приятеля з застиглою на роті посмішкою. І доторкнувся його плеча. Тоді закоцюбний будник, як колода, звалився йому під ноги.

– Замерз! – шепнув коваль, обнявши тіло. – Замерз на смерть на посту.

І поклав його обережно у будці на тахті...

Чутки про плановану ліквідацію гілки виявилися передчасними; пережила вона ще одну весну і літо. Але казали в околиці, що від смерті Вавери гілка мовби ожила. Особливо надвечір яр відлунював дивними відгомонами. Дудніли якісь потяги, клацали, розігнавшись, колеса, важко дихав розігрітий паротяг. Звідкись напливали на крилах вітру якісь сигнали, лунали тягучою скаргою свистки, грали сигнал від'їзду невидимі сурми...

Люди радше оминали цю місцину. Навіть птаство, сполохане незвичайним гуркотом, покинуло чудний виярок і переселилося деінде, в гостинніші місця.

Лише коли під осінь наступного року таки забрали рейки і розібрали будку коліяра, все затихнуло, і «глуха гілка» замовкла назавжди.

СМАЛЮХ

2

Старший кондуктор Блажек Боронь, обійшовши довірені його опіці вагони, вернувся у свій закут, офіційно іменованій «службовим купе». Зморений цілоденним сновиганням по вагонах, захриплий від вигукування станцій в осінне, мрякою набрякле повітря, він міг нарешті розслабитися на вузькім, оббитім цератою кріселку, радіючи довгожданому відпочинку. Нинішній рейс добігав кінця, потяг вже пройшов відрізок густо розташованих станцій і мчав щодуху до кінцевого пункту. Тепер йому більше не доведеться щоразу зриватися з місця, збігати сходинками вниз і зірваним голосом сповіщати всьому світу, що потяг прибув на таку-то станцію, що потяг затримався на п'ять, десять або на весь довгий квадранс, або що пора робити пересадку.

Він погасив ліхтарика, що висів на грудях, поставив його високо на полицю, зняв і повісив на гачок шинелю.

Добове чергування настільки було забите усілякими справами, що він навіть перекусити не встиг. Організм вимагав свого. Боронь вийняв з торби запаси і зайнявся їжею. Сірі вицвілі очі кондуктора нерухомо втупилися у віконне скло, немов вдивляючись у світ, що миготів повз нього. Скло тремтіло від нерівного руху потяга, але все одно залишалось гладким, чорним і непроникним.

Боронь відірвав очі від обридлої віконної рами і спрямував їх в глибіню коридору. Погляд ковзнув по шерензі дверей, що вели до купе, пробіг по вікнах навпроти і згаснув на занудній доріжці, якою була вистелена підлога.

Повечерявши, кондуктор запалив люльку. На службі, правда, це не дозволялося, але на цьому відрізку шляху, в самому кінці маршруту контролера можна не побоюватися.

Тютюн був чудовий, контрабандний, пахучий дим клубочився грайливими кучерями. З вуст кондуктора виповзали хвилясті сизі змійки і, згортаючись клубочками, котилися, немов більярдні кулі, коридором. Кондуктор Боронь розумівся на курінні люльки...

З купе виплеснулася хвиля сміху: пасажери перебували у доброму настрої.

Кондуктор похмуро стиснув зуби, з презирством процідивши:

– Комівояжери! Гендлярська згряя!

Боронь принципово не терпів пасажирів, їх практичність його дратувала. Для нього залізниця існувала сама по собі, а зовсім не на потребу пасажирам. Призначення її полягало не в перевезенні людей з місця на місце, а в русі як такому і в подоланні простору. Шляхетну ідею руху не повинні були каламутити нікчемні справи земних пігмеїв, їх вульгарні торгові операції і шахрайські афери. Станції існували не для висадки і посадки, а щоб відмірювати шлях, їхнє калейдоскопічне миготіння свідчило про перемогу швидкості, доказом поступу в русі.

Тому кондуктор завжди з презирством стежив за штовханиною перед дверима вагонів, з іронічною гримасою споглядав на задиханих пань і панів, що рвуться в купе на злам голови з криками, лайкою, а то й зі стусанами на всі боки – зайняти місце, обігнати інших людськ з того ж метушливого стада.

– Отара! – спльовував він крізь зуби. – Так, ніби світ завалиться, якщо якийсь там пан Б. або якась пані В. не прибудуть вчасно з Ф. до З.

Дійсність, проте, рішуче не бажала визнавати його принципів. На кожній станції люди ввалювалися до вагонів так само настирливо і розлючено і все з тією ж корисливою метою. Зате і Боронь мстив їм, як тільки міг, за будь-якої okazji.

Його три або чотири вагони ніколи не були переповненими, ніколи не виникало там огидної тисняви, яка стільки крові попсувала його колегам і була темною плямою на обрії сірої кондукторської долі.

Як він цього добивався, які вживав засоби для досягнення ідеалу, про який лише мріяли товариші по праці, невідомо. Але факт залишається фактом: навіть у свята, в пору найбільшого переповнення, вагони Бороня зберігали пристойний вигляд – проходи вільні, в коридорах можна дихати стерпним повітрям. Місць додаткових і на стояка Боронь не визнавав. Самовідданий і ревний у виконанні службового обов'язку, умів також бути невблаганним до подорожніх, вимагаючи неухильного дотримання всіх розпоряджень зі справді драконовою суворістю. Не допомагали ні хитрощі, ні влєсливі домовленості, ні спроби дати «в лапу» – Бороня купити було неможливо. Кілька разів навіть писав скарги на кривдників, а одного типа навіть виляскав по щокках, зумівши при цьому викрутитися перед начальством. Траплялося і так, що десь на півдорозі на глухому полустанку, а то і просто посеред чистого поля він гречно, але рішуче висаджував з вагону знахабнілого пасажира.

За всю свою довгу службу тільки двічі зіткнувся кондуктор Боронь з гідними пасажирами, що більш-менш відповідали його ідеалу мандрівника.

Одним з тих рідкісних випадків був якийсь безіменний волоцюга без цента за душею, що проник у купе першого класу. Коли Боронь зажадав у нього квитка, обідранець дуже переконливо розтлумачив, що квиток йому зовсім без потреби, їде він просто так, без мети – в нікуди, з вродженої потреби руху. І кондуктор не тільки визнав його рацію, але і всеньку дорогу турбувався про зручності для рідкісного гостя, нікого не впускаючи в зайняте ним купе. Та ще й згодував приблуді половину своїх харчів і розкурих з ним люлечку під час товариської бесіди на тему: подорожі абияк.

Другий схожий подорожній трапився йому кілька років тому на шляху з Відня до Трієста. Ним виявився якийсь Шигонь, здається, поміщик з Польського Королівства. Цей симпатичний суб'єкт, вочевидь, добре забезпечений, теж проник до першого класу без квитка. На питання, куди прямує, відповів, що, властиво, сам не знає, де він сів, куди їде і навіщо.

– Коли так, – відказав кондуктор, – вам, мабуть, краще зійти на найближчій станції.

– Ще чого! – обурився неврівноважений пасажир. – Не можу, бігме не можу! Я мушу їхати вперед, мене жене вперед якась сила. Виправіть мені квиток на свій смак, куди вам подобається.

Відповідь настільки зачарувала кондуктора, що дозволив йому їхати до кінцевої станції безкоштовно і більше не докучав. Шигонь цей, напевно, вважається вар'ятом, але на думку Бороня, якщо взагалі був бзиком, то бзиком високого стилю.

Так, не перевелися ще на білому світі справжні мандрівці, але вони були рідкісними перлами в морі людської нікчемності. Боронь частенько з розчуленим зітханням повертався думками до цих двох своїх подорожніх зустрічей, гріючи душу спогадами про безкорисливих мандрівників...

Здерши голову, Боронь стежив за клубами сизого диму, що шарами заповнював коридор. Крізь розмірений перестук коліс став просочуватися з рур шепіт гарячої пари. Почулося булькання води, він відчув її теплий натиск в батареях: вечір був холодний, запрацювало опалювання.

Моментально лампи під стелею раптово заморгали світляними віями і згасли. Але ненадовго, в наступну ж хвилину старанний регулятор поспішно уприснув свіжу порцію газу, який підживив слабнучі пальники. Боронь зразу ж розпізнав його специфічний терпкий запах, що нагадує волоський кріп, в'їдливий і дурманний, він забивав аромат тютюну...

Раптово йому здалося, що він чує чалапання босих ніг по коридору.

– Дух, дух, дух, – гучно відлунювали кроки, – дух, дух, дух...

Кондуктор відразу зрозумів, що це значить: не вперше чує він у потязі те чалапання. Висунувши голову, кинув погляд в похмуру перспективу вагону. В самому кінці, там, де стіна заламується і відступає до купе першого класу, він на якусь секунду углянів його голу, як завжди, спину, залиту рясним потом, на одну-єдину секунду промайнула перед очима його зігнута каблукком фігура.

Боронь затремтів: Смалюх знову з'явився в потязі.

Вперше він привидівся йому двадцять років тому – за годину до страшної катастрофи, що трапилася між Знічем і Княжими Гаями, коли загинуло сорок осіб, не кажучи вже про величезну кількість поранених. Кондуктор мав тоді тридцять років і ще міцні нерви. Дотепер пам'ятав усі подробиці катастрофи, аж до номера нещасного потяга. Він тоді чергував у хвостових вагонах, може, тому й уцілів. Гордий тільки що одержаним новим чином, відвозив додому наречену, бідну свою Касюню, що стала однією із жертв тодішньої трагедії. Пригадує, як посеред розмови з нею раптом його незборимо потягнуло в коридор. Не маючи сил опертися, вийшов. І тоді побачив у тамбурі, біля самого виходу, зникаючу постать голого велетня: тіло його, вимашене сажею і залите брудним потом, виділяло задушливий сопух: був у ньому запах волоського кропу, задуха чаду і сморід мастил.

Боронь кинувся за ним навздогін і ледь не схопив, але велетень на очах розтанув у повітрі. Чув тільки якийсь час тупіт босих ніг по підлозі: дух, дух, дух – дух, дух, дух...

За якусь годину їхній потяг зударився зі стрічним швидким...

З тієї пори ще двічі йому зустрічався Смалюх і щоразу, як заповідь нещастя. Він бачив його під Равою за кілька хвилин перед тим, як потяг зійшов з рейок. Смалюх біг дахом вагону і махав йому запацьканою шміром шапкою, яку зірвав з розпашілої голови. Виглядав він не таким страшним, як раніше, і все обійшлося без значних жертв: злегка поранилося кілька осіб, але загиблих не було.

А п'ять років тому, прямуючи пасажирським поїздом до Бонська, кондуктор помітив його між двох вагонів стрічного товарняка. Смалюх примостився на буферах і, ставши навпочіпки, грався ланцюгами. Колеги, з якими Боронь поділився своєю тривогою, висміяли його і обізвали вар'ятком. Проте побоювання Бороня збулися, і то дуже швидко: тієї ж самої ночі товарняк, проїжджаючи через замулений міст, звалився у прірву.

Смалюх був стопудовим передвісником катастроф: якщо він з'являвся, катастрофи не оминути. Перекоаний триразовим досвідом, Боронь твердо повірив в зловісного велетня і навіть, наче ті ідолопоклонники, шанував його, як божество могутнє, але зле, таке, що вимагало покори і страху. Кондуктор оточив свого бога особливим культом, понадто виправдовував його існування оригінальною теорією власної вигадки.

Смалюх з організмом потяга творили одне ціле, злютовував собою увесь його складний кістяк, товкся в поршнях, спливав потом у котлах локомотиву, волочився по вагонах. Боронь не завжди бачив його на свої очі, але завжди виразно відчував його близьку присутність. Смалюх дрімав у душі потяга, був його таємним флюїдом – в хвилини грізні, в моменти здійснення лихих передчуттів він виділявся, гуснув і втілювався у свій образ.

Боротися з ним, на думку кондуктора, було справою не тільки даремною, але й смішною. Всі зусилля, спрямовані на уникнення біди, яку він провістив, виявляться марними і порожніми, бо Смалюх був, як доля.

Поява привида в потязі, та ще перед самим кінцем маршруту, привела кондуктора в піднесений настрій: з хвилини на хвилину треба було чекати катастрофи. Що ж, з долею не сперечаються... Боронь встав і почав нервово походжати по коридору. З якогось купе долетів до нього жвавий говір, жіночий сміх. Він підійшов і встромив у відкриті двері свій суворий погляд. Веселощі враз пригасли. Розсунулися двері сусіднього купе, і виглянула голова:

– Пане кондукторе, до станції ще далеко?

– Через півгодини будемо на місці. Кінець уже скоро.

Щось в його інтонації заскочило пасажира, він стурбовано витріщився на кондуктора. Боронь загадково усміхнувся і пройшов далі. Голова зникла.

Якийсь чоловік вийшов у тамбур і, опустивши вікно, вдивлявся у простір. Його різкі рухи зраджували неспокій. Потім він підняв вікно і попрямував у протилежний бік, в кінець коридору. Там затягнувся кілька разів папіроскою і, кинувши пожований недопалок, вийшов на платформу вагона. Боронь бачив крізь скло його силует, що висунувся назовні, вдивляючись у напрямку руху.

– Вивчає місцевість, – зловтішно усміхаючись, пробурчав кондуктор. – Нічого не допоможе. Лихо не дрімає.

Тим часом нервовий пасажир повернувся до вагону.

– Чи наш потяг вже розминувся зі швидким з Гроня? – помітивши кондуктора, запитав він з награним спокоєм.

– Поки що ні. Сподіваємося о будь-якій хвили. Втім, мабуть, ми розминемося з ним на кінцевій станції, не виключено спізнення. Потяг, про якого ви питаєте, підходить з бічної гілки.

В цю саму хвилину з правого боку почувся страшний гуркіт. За вікном промайнув величезний контур локомотива, що метав снопами іскор, за ним миттєво прослизнув ланцюжок чорних пудел, освітлених витинанками вікон. Боронь витягнув руку у бік зникаючого потяга.

– Ото ж він і є.

Нервовий пан із зітханням полегшення витягнув портсигар і люб'язно запропонував:

– Пригощайтеся, пане кондуктор. Справжні «моріси».

Боронь приклав руку до козирка кашкета.

– Гарно дякую. Палю тільки файку.

– Шкода, бо добрі.

Закуривши, пасажир повернувся в купе. Кондуктор уїдливо посміхнувся йому услід.

– Хе-хе-хе! Щось занюхав, тільки заспокоївся рано. Не говори, братку, гоп, поки не перескочиш.

Але зустріч зі швидким, що щасливо завершилася, дещо його стривожила. Шанси катастрофи почали маліти.

А була вже за чверть десята – через п'ятнадцять хвилин Гронь, кінець маршруту. Дорогою не передбачалося більше жодного моста, який міг би завалитися, не передбачалося жодного стрічного потяга, єдиний, з яким можна було зіткнутися, щойно щасливо промчав. Тепер зосталося сподіватися, що їхньому потягові судилося зійти з рейок або зазнати катастрофи на кінцевій станції.

Так чи інакше, але катастрофа, провіщена з'явою Смалюха, відбудеться, він за це ручався, він, старший кондуктор Боронь.

Тут ішлося не про потяг, не про пасажирів і навіть не про його власне убоге життя, а про непомильність босого марева. Бороньові незмірно залежало на тому, щоб закріпити репутацію Смалюха, підняти його престиж в очах скептичних кондукторів. Колеги, яким він не раз розказував про таємні відвідини велетня, ставилися до цієї історії з гумором, твердячи, ніби той йому просто привидівся, а інші додавали, що він залив собі баньки. Останнє особливо вражало Бороня, бо він зроду не брав до вуст алкоголю. Багато хто мав його за марновірного, вважаючи, що на цьому саме ґрунті виник у нього дивний бзик. Зачепленою виявлялася не тільки Смалюхова, але і власна його честь. Кондуктор Боронь волів сам скрутити карк, аніж пережити поразку Смалюха...

До кінця залишалося десять хвилин. Він докурив люльку і піднявся сходишками на дах вагону, в зашклену з усіх боків будку. Звідси, з висоти бузькового гнізда, розлягався простір за дня, як на долоні. Але тепер світ був занурений в глибокий морок. Вікна потяга відкидали плями світла, немов промацували жовтими очима узбіччя насипу. Попереду, відокремлений від нього п'ятьма вагонами, плював кривавими іскрами паротяг, вивергав з рури рожевий з

білими завитками дим. Чорний двадцятикільчастий змії поблискував лусками боків, роззявляючи розпечену пащу і освітлюючи дорогу вогненними очима. Вдалині вже почала світати залита світлом станція.

Немов відчуваючи близькість бажаної мети, потяг мчав щодуху, подвоївши швидкість. Вже замиготів попереду сигнал, наставлений на вільний в'їзд, вже семафори вітально розпрямляли крила. Рейки почали множитися, схрещуватися, утворюючи кути і сплетіння. справа і зліва з нічного мороку випірнали назустріч вогники стрілок, витягали шиї станційні крани і журавлі водокачок.

Раптом за декілька кроків від паротяга, що розігнався, загорівся червоний сигнал. Машина випустила з мідної горлянки нестямний свист, сказано заскреготали гальма, і зупинений могутнім зусиллям потяг завмер біля другої стрілки.

Боронь збіг униз і приєднався до групки коліярів, що висипали з потяга довідатися причину несподіваної зупинки. Черговий з блокпосту, що дав червоний сигнал, роз'яснив ситуацію. Перша колія, на яку повинен був в'їхати поїзд, зайнята товарняком, треба перевести стрілку і пустити потяг на другу. Зазвичай ця операція здійснюється на блокпосту з допомогою важеля, але підземний зв'язок між блокпостом і коліями несправний, і стрілочнику доведеться перевести стрілку вручну.

Заспокоєні кондуктори повернулися у вагони чекати знаку на вільний проїзд. Але Бороня щось прикувало до місця. Божевільним поглядом дивився на кривавий сигнал, одуріло вслухувався в хрускіт рейок, що переставлялися.

– В останню мить зорієнтувалися! Майже в останній момент, за якихось п'ятсот метрів до станції! Невже Смалюх брехав?

І тут його немов осяяло – Боронь зрозумів, яка роль призначена йому долею. Рішуче наблизився до чергового, який вже міняв колір сигналу на зелений. За будь-яку ціну треба забрати цю людину від стрілки, змусити його піти звідси.

Тим часом машиністи вже приготувалися їхати. Локомотивом з краю в край перекочувалася команда «Рушай!»

– Зараз! Чекайте там! – крикнув Боронь. – Пане черговий, – звернувся упівголоса до чергового, що вже зайняв службову стійку. – До вас на блокпост закрався якийсь волоцюга!

Черговий стривожився. Став напружено вдивлятися у бік цегляного будиночку.

– Хутко! – підганяв Боронь. – Та рушайте вже! Бо чого доброго важелі перекине, поспе прилади!

– Рушай! Рушай! – скандували нетерплячі кондуктори.

– Чекай, до ста чортів! – гаркнув розлючений Боронь.

Черговий, піддавшись силі його голосу, кинувся до блокпосту. Тоді Боронь, скориставшись моментом, вхопився за важіль і знову перевів рейки на першу колію. Маневр було виконано вправно, швидко і тихо. Ніхто нічого не помітив.

– Рушай! – крикнув Боронь, відступаючи в тінь. Потяг рвонув з місця, надолужуючи спізнення. За хвилину останній вагон розчинився у темряві, волочучи за собою довгий червоний шлейф ліхтаря...

Надбіг з блокпосту ошелешений черговий, ретельно перевірів перевідний пристрій. Щось йому не сподобалося. Підніс до губ свисток і дав відчайдушний триразовий сигнал.

Запізно!

І якраз з боку станції вже розірвав повітря страшний гуркіт, глухий відгомін детонації, за яким запанував пекельний галас – стогони, плач, завивання змішалися в дикому хаосі з брязкотом ланцюгів, скреготом розтросчених коліс, тріском немилосердно чавлених вагонів.

– Карамболь, – шепотіли поблідлі вуста. – Карамболь!

СИГНАЛИ

3

На товарній станції, у старому вагоні, що давно вийшов з ладу, зійшлося, як завжди, на балачку кілька вільних від служби залізничників. Було три начальники потягів, старший контролер Чепень і заступник начальника станції Гашиць.

Позаяк жовтнева ніч досить холодна, то розпалили залізну грубку з трубою, виведеною в отвір даху. Цією вдалою ідеєю товариство завдячувало кмітливості начальника станції Сьвіти, який сам поставив уже поїдений іржею нагрівач, що викинули з якоїсь чекальні, і чудово пристосував його до нових умов. Чотири дерев'яні, обтягнені подертою цератою лавки і садовий стіл з трьома ногами та широкою, наче щит, стільницею доповнювали інтер'єр вагона. На гаку під стелею був підвішений ліхтар, який тьмяно освітлював обличчя присутніх.

Так виглядав «залізничний клуб» працівників станції. Затишний притулок для бездомних кавалерів, тиха, відлюдна пристань для незайнятих службою кондукторів.

Тут у вільну хвилину збиралися після рейсу втомлені залізничники, аби відпочити та поговорити з колегами. Тут у диму кондукторських люльок, у чаді тютюну і цигарок було розказано безліч оповідок та анекдотів, снувалася нитка залізничної долі.

І нині збіговисько було гамірне й жваве. Щойно Чепень розповів цікавий епізод із власного життя і зумів так прикувати увагу слухачів, що забули вони розпалити дотліваючи люльки і тепер тримали їх у зубах, згаслі й холодні.

У вагоні залягла тиша. Через зволене краплями дощу вікно було видно мокрі дахи вагонів, лисніючі під світлом прожекторів, мов сталеві панцирі. Час від часу миготів ліхтар будиночка, блимав голубий сигнал локомотива, час від часу розрізав темряву зелений відблиск стрілки, грав червоний вогник дрезини. Здаля, з-поза чорної стіни дрімотливих вагонів долинав приглушений гамір пасажирської станції.

У проміжку між вагонами виднілися паралельні смужки колії. На неї поволі в'їжджав спорожнілий потяг; втомлені щоденною гонитвою поршні паротяга працювали спроквола, мляво обертаючи колеса.

Нарешті паротяг спинився. А з-під грудей машини виповзли клуби пари й огорнули її череватий корпус. Промені ліхтарів на чолі велетня почали вигинатися веселковою гамою і золотистими обручами осяяли скупчення пари.

На мить створилася оптична ілюзія: локомотив, а разом із ним вагони, піднесли над хмарами пари і залишалися деякий час завішені у повітрі.

Через пару секунд потяг повернувся на рівень рейок, щоби відтак зануритися у задуму нічного спочинку.

– Прегарна омана, – зауважив Сьвіта, який весь час дивився у вікно. – Бачили, панове, цей уявний злет машини?

– Звичайно, – підтвердило кілька голосів.

– Нагадало це мені залізничну легенду, почуту багато років тому.

– Розкажіть її, Сьвіто, просимо! – захопив його Гашиць.

– Просимо, просимо!

– Авжеж – історія недовга; можна її викласти кількома словами. Відома між залізничниками, як оповідання про зниклий потяг.

– Як зниклий? Випарувався він, чи як?

– Ну, ні. Зник – то ще не значить «перестав існувати»! Зник – то значить: нема його ніби для людського ока – насправді ж десь є, десь перебуває, хоч невідомо де. Цей феномен створив

³ © А. Квятковський, переклад українською, 1993.

один начальник станції, великий дивак, а може, й чарівник. Фокус свій здійснив завдяки низці висланих у спеціальному порядку сигналів. Вдалося йому це випадково, як він потім сам запевняв. От так, бавився сигналами, які комбінував у розмаїтій спосіб, змінюючи їхній порядок і характер. Аж якось, після подачі семи таких знаків, потяг, що в'їжджав на його станцію, раптом на повному ходу піднісся вгору паралельно до колії, похитався пару разів у повітрі і розчинився в просторі. Відтоді ніхто більше не бачив ні потяга, ні людей, які ним їхали. Кажуть, що він з'явиться знову, якщо хтось пошле ті самі сигнали, але у зворотному порядку. Начальник, на жаль, незабаром після того збожеволів, і всілякі спроби видобути з нього таємницю того фокуса пішли намарно. Хіба хтось випадково вгадає ті знаки і поверне потяг на землю.

– Пригода, яких мало, – зауважив начальник Зданович. – А коли сталася ця дивовижна подія?

– Яких сто років тому.

– Ого! Добрий шмат часу! В такому разі пасажирів потяга були б на ціле століття старші. Прошу уявити собі, що б то була за дивовижа, коли б нині-завтра вдалося якомусь щасливцеві віднайти апокаліптичні сигнали і зламати сім печаток чарів. Ні сіло ні впало, раптом зниклий потяг, відпочивши у столітньому депо, падає з небес на землю, і висипається з вагонів натовп зігнутих тягарем віку бабусь і дідусів.

– Але ж ти забуваєш, що у четвертому вимірі люди, певно, не потребують ані їжі, ані пиття і не старіють.

– Маєш рацію, – визнав Гащиць. – Свята правда. Гарна легенда, друже, дуже гарна.

Він замовк, щось собі пригадуючи. За мить, вертаючись до слів Сьвіти, промовив у задумі:

– Сигнали, сигнали... І я щось про них можу оповісти. Тільки не легенду, а правдиву історію.

– Слухаємо! Просимо! – обізвався хор залізничників.

Гащиць сперся ліктем об ляду столу, натоптав люлечку і, випустивши під стелю вагона кіл білого диму, розпочав свою розповідь.

Якось увечері, близько сьомої години, станція Домброва була розтривожена сигналом: «відчепилися вагони», молоточок дзвоника вдарив двічі по чотири рази з паузою в три секунди. Поки начальник Помян встиг зорієнтуватися, звідки надійшов сигнал, почувся новий: пролунали три і два удари, повторені чотирикратно. Службовець зрозумів – це означає «всі потяги затримати». Небезпека стала реальною.

Якщо взяти до уваги нахил колії і сильний західний вітер, відчеплені вагони котилися назустріч пасажирському потягові, який саме відходив зі станції.

Треба було негайно затримати потяг, відігнати його на пару кілометрів у протилежний бік, тобто на безпечну дистанцію. Черговий – молодий, енергійний службовець – віддав відповідні розпорядження. Пасажирський вчасно відвели назад і відразу ж вислали зі станції локомотив із людьми, що мали завдання зупинити некеровані вагони. Він обережно рухався назустріч небезпеці, освітлюючи собі шлях трьома потужними прожекторами, перед ним на відстані семисот метрів ішло двоє шляхових обхідників із запаленими смолоскипами й уважно вглядалися в колію.

Але, на диво всій бригаді, відчеплені вагони не прикотилися, і по двох годинах уважного огляду колії машина підійшла до найближчої станції Глашів. Начальник її був вельми здивований. Ніхто про сигнали нічого не відав, дистанція була абсолютно надійна і не була небезпечною для залізничного руху. Збиті з пантелику залізничники сіли в локомотив і близько одинадцятої вечора повернулися в Домброву.

А тут неспокій зростав. За десять хвилин перед поверненням локомотива знов пролунали дзвінки, цим разом вимагаючи, щоб була вислана аварійна бригада. Чиновник служби руху був у розпачі. Знервований сигналами, що далі надходили з боку Глашева, він міряв кроками перон

і то виходив на колію, то знов вертався до станційного приміщення, безпорадний, збентежений, переляканий.

Ситуація справді була неприємна. Колега з Глашева, якого турбували щокільканадцять хвилин, спочатку флегматично відповідав, що все в порядку, потім, роздратований, почав лаятися: мовляв, там у вас не всі вдома. А тим часом надходили сигнали за сигналами зі щораз наполегливішими проханнями вислати аварійну бригаду.

Хапаючись, мов потопельник за соломинку, Помян зателефонував до Збошина, сусідньої станції з протилежного боку, припускаючи, що то звідти йдуть сигнали тривоги. Зрозуміло, що відповідь була заперечна – і там усе котилося взірцевим порядком.

– Чи я збожеволів, чи вони не при розумі? – запитав він перехожого залізничника. – Пане Сорока, чи ви чули ті прокляті дзвінки?

– Чув, пане начальнику, чув. О, знов! Кі-ка-дук!

Справді, неблаганні молоточки вкотре вдарили у металеві стінки дзвоників – благали прислати допомогу: аварійників і лікарів.

На годиннику минала вже перша. Помян розлютився:

– А що мене то все, в кінці кінців, до ста чортів, обходить? Тут усе в порядку, там усе на місці – тож чого ти хочеш, до дідька рогатого? Якийсь глашівський блазень нам робить фіглі, колошкаючи цілу станцію! Повідомлю наших зверхників, і квит!

– Не думаю, що цього досить, пане начальнику, – спокійно зауважив помічник. – Справа занадто поважна, аби так її сприймати. Радше треба припустити, що це якась помилка.

– Добра собі помилка! Хіба ти, колего, не чув, що відповіли мені з обох найближчих станцій? Невже вони не зафіксували б сигнали, що їх надсилає якась дальша станція? Якщо ці сигнали досягли нас, то вони мусили перейти через їхні дільниці. Отож?

– Отож, робимо простий висновок, що їх надсилає якийсь обхідник між Дібровою і Глашевом.

Сміян уважно подивився на підлеглого:

– Тобто, кажете, якийсь будник? Гм... можливо. Але пощо? Адже наші люди обстежили всю дистанцію колії і не знайшли нічого підозрілого.

Службовець розвів руками.

– От цього вже не знаю. Справу можна вияснити пізніше у порозумінні з Глашевом. У кожному разі я гадаю, що можемо спати спокійно і не зважати на дзвінки. Все, що належало, ми зробили: дистанцію докладно обстежено, на лінії нема ані сліду небезпеки, якою нам загрожують. Я вважаю ці сигнали просто, так би мовити, фальшивою тривоگو.

Спокій помічника передався начальнику. Він попрощався і зачинився на решту ночі в кабінеті.

Але працівники станції сприйняли це не так легко. Вони з'юрмилися на блоці навколо стрілочника і шепотілися між собою. Час від часу, коли тишу ночі порушував новий дзвінок, схилені одна до одної голови залізничників оберталися у бік сигнального стовпа, і їхні очі, сповнені забобонною тривоگو, стежили, як б'ють молоточки.

– Погана прикмета, – буркотів сторож, – погана прикмета!

І так грали сигнали аж до світання. Але що ближче до ранку, то слабші і глухіші були звуки, то довші були проміжки між сигналами, аж доки вдосвіта вони замовкли остаточно. Люди зітхнули, ніби позбулися нічних жахів.

Назавтра Помян звернувся до адміністрації в Остої, пославши докладний звіт про події минулої ночі. Незабаром прийшла телеграма: чекайте прибуття спеціальної комісії, вона ґрунтовно розслідує цю справу.

Протягом дня поїзди йшли регулярно, і все було гаразд. Але, коли вдарила сьома година вечора, обізвалися знову тривожні сигнали в тому ж, що і вчора, порядку: спочатку сигнал «відчепилися вагони», потім наказ «усі потяги затримати», нарешті команда «прислати локо-

мотив з аварійниками» – і розпачливий крик із проханням допомоги: «надіслати машину з аварійниками і лікарем». Характерним було поступове підсилення у підборі знаків, з яких кожен наступний свідчив, що небезпека зростає. Сигнали доповнювали один одного, створюючи розірваний паузами ланцюг, що являв собою розповідь про катастрофу.

Проте все це виглядало, як знуцання чи дурний жарг.

Начальник шаленів, персонал поводився по-різному: одні сприймали історію з гумором і сміялися зі знавіснелих дзвіночків, інші забобонно хрестилися. Стрілочник Здун упівголоса твердив, що у сигнальному стовпі сидить диявол і торкає дзвінок, аби дошкулити людям.

У кожному разі ніхто тих знаків не сприймав серйозно, і на станції не вживалося відповідних заходів. Сигнали тривоги звучали з перервами аж до ранку, і лиш коли на сході з'явилася блідо-рожева смужка, дзвіночки заспокоїлися.

Нарешті, після безсонної ночі, близько десятої ранку дочекався начальник прибуття комісії. Приїхав з Остої ясновельможний головний інспектор Турнер, високий худорлявий пан зі злосливо змруженими очима, а з ним – цілий штаб чиновників. Розпочалося слідство.

Панове «згори» мали вже свій погляд на справу. Сигнали, на думку пана головного інспектора, походили з будки котрогось із шляхових обхідників на лінії Діброва – Глашів. Йшлося лише про те, з котрої. Згідно зі штатом, було на тій дистанції вісім будників, із яких шість не мали у себе сигнальних апаратів. Підозра впала, отже, на двох інших. Інспектор постановив допитати обох на місці.

Після ситого обіду в пана начальника о дванадцятій дня з Діброви вирушив спеціальний потяг зі слідчою комісією. Після півгодинної їзди панове вийшли перед будкою шляхового обхідника Дзівоти. Був це один із запідозрених.

Бідному чоловікові, переляканому нашестям неочікуваних гостей, мало не одібрало мову, і на запитання він відповідав так, ніби щойно прокинувся з глибокого сну. Після майже годинного допиту комісія дійшла переконання, що Дзівота зовсім не винен і про сигнали не має ніякого уявлення.

Тож, аби не гаяти часу, пан головний інспектор дав йому спокій, наказавши своїм людям їхати до восьмого будника, на якому тепер зосередилася його слідча увага.

Через сорок хвилин вони опинилися на місці. Назустріч не вибіг ніхто. Це всіх спантеличило. Пост виглядав, наче вимерлий: жодної ознаки життя на обійсті, жодного сліду живої істоти навколо.

По стрімких, затиснутих між двома поручнями, сходах зійшли вони на горбок, де стояла хатка будника Язьви. Біля дверей зустріли їх незліченні рої мух – злих, кусючих, дзумливих, ніби обізлених на зайд, вони сідали на руки, на очі, на обличчя.

Постукали до дверей. Зсередини ніхто не відповідав. Один із залізничників натиснув на клямку – двері були зачинені.

– Пане Тузяк, – кинув Помян станційному слюсареві, – підважте їх.

– Хвильку, пане начальнику.

Заскреготіло залізо, замок хряснув і піддався.

Інспектор штовхнув двері й увійшов досередини. Але у ту ж хвилину вискочив назад на подвір'я і приклав хустинку до носа. З приміщення вдарив жахливий сморід. Один з чиновників наважився переступити поріг і зазирнув углиб.

За столом під вікном сидів будник – з головою, похиленою на груди, і правою рукою, опертою пальцями на кнопки сигнального апарата.

Службовець наблизився до столу і, поблідлий, обернувся до виходу.

Короткий погляд, кинутий на руку обхідника, переконав його, що не пальці тримали кнопку, а три голі, позбавлені м'яса фаланги.

Тієї ж миті людина біля столу захиталася і, наче колода, впала на землю – усі впізнали труп Язьви у стані цілковитого розкладу.

Присутній тут лікар підтвердив смерть, яка сталася принаймні десять днів тому. Складено було протокол, і тіло поховали на місці, відмовляючись від розтину з причини сильного зіпсуття.

Причини смерті не було знайдено. Селяни із сусідніх сіл, коли їх питали про це, не могли дати жодних пояснень, окрім того, що вже віддавна Язьви не бачили. Через дві години комісія повернулася до Остої.

Начальник Домброви мав у ту й наступні ночі сон спокійний і не розтривожений сигналами. Але через тиждень сталася на лінії Домброва – Глашів жахлива катастрофа. Вагони, що відчепилися від товарняка, налетіли на швидкий потяг, який ішов услід за ним, і розтרוшили його дощенту.

Загинув увесь службовий персонал і понад вісімдесят пасажирів.

БЛУДНИЙ ПОТЯГ (Колійова легенда)

4

На двірці в Горську панував гарячковий рух. Була омріяна передсвяткова пора, у перспективі – кілька вільних від праці днів. Перон роївся прибульцями і тими, що відїжджали. Сяяли збуджені жіночі личка, майоріли барвисті стрічки капелюшків, пістрявіли дорожні шалі. Тут пропливав над тлумом вузький циліндр елемента, там чорнявів сутанною духівник; де-не-де під аркадами синіли серед тисняви військові шинелі, обіч сірили робітничі блюзи.

Буйне життя, затиснуте в завузькій облямівці двірця, вирувало і шумно виплескувалося через край. Збуджений гамір пасажирів, перегукування носіїв, вереск свистків, шум випущеної пари зливалися в одній запаморочливій симфонії, в котрій власне «я» глухло, маліло, губилося, віддаючись на поталу потужної стихії, що несла, колисала, одурманювала. . .

Двірцева служба працювала, як годинник. Вряди-годи серед метушні вигулькували червоні кепки урядовців, що віддавали команди, усували роззяв із колії, відпроваджували метким і уважним оком потяги у мент відправлення. Без кінця метушилися кондуктори, нервово гасяючи вздовж нескінченної вервиці вагонів, блокмайстри – лоцмани станції – чітко і вправно виконували інструкції, достоту, як рупори, видавали оголошення про відїзд. Усе рухалося в бадьорому темпі, відміряному на хвилини і секунди – всі очі пантрували час за подвійним білим циферблатом двірцевого дзигаря.

Але якби хтось спостерігав цю гармонію остронь, то дуже швидко б пересвідчився, що дещо суперечить зразковому станові речей. Щось наче закралося в унормований приписами і традиціями перебіг подій, якась неокреслена, проте серйозна завада стала впоперек священній регулярності руху.

Це відчувалося в роздратованих жестах, у неспокійних поглядах, в очікувальному виразі облич. Щось зіпсувалося у взірцевому досі організмі. Якийсь нездоровий, несамовитий струм кружляв його стократно розгалуженими артеріями і просочувався на поверхню у підсвідомих зблисках.

Колійовою службою керувало ревне бажання запобігти таємному розладу, що нишком був замахнувся на досконалий механізм. Кожен роздвоювався і розстроювався, щоб негайно притлумити драгівливу примару безладдя, щоб за будь-яку ціну врятувати налагоджений до автоматизму графік, монотонну, проте безпечну рівновагу процесу.

Була то прецінь їхня царица, їхня «парафія», і опікувалися нею впродовж багатолітньої практики; терен, який, здається, знали *par excellence*⁵ достеменно. І для них, утаємничених, тут не мало би бути нічого незрозумілого, їх, живих індикаторів процесу, не мусила, не повинна була б спантеличити жодна загадка. Адже впродовж років усе було враховано, зважено, відміряно – адже все, нехай і складне, не суперечило здоровому глуздові, – адже всюди панувала точність і впорядкованість без жодних несподіванок!

Адже чули спільну відповідальність щодо мерехтливої маси подорожніх, яким належало забезпечити спокій і цілковиту безпеку.

Тим часом внутрішній розлад служби поволі передавався публічності, і хвиля роздратування, що хлюпала від неї навсібіч, розбивала потік нуртуючих пасажирів у неокреслені струмені.

⁴ © Я. Королюк, переклад українською, 2018.

⁵ *Par excellence* (франц.) – у найвищому ступені.

Якби принаймні йшлося про так званий «трафунок», який і справді неможливо передбачити, але який, після того, як стався, надається до витлумачення – це ще півбіди. Тоді вони, фахівці, чулися безпорадними та не розпачали. Однак нині йшлося про дещо геть інше.

Йшлося про щось невловиме, як химера, примхливе, як шаленство, що єдиним змахом перекреслило прадавні уявлення щодо «трафунків».

Тому їх гризло сумління – і перед собою, і перед іншими, хто стояв поза межами фахової сфери.

Передовсім залежало на тому, щоб «справа» не розголосилася, щоб про неї не дізналася «широка публічність». Належало докласти всіх зусиль, аби «чудернацьку історію» не розпятакали часописи, аби за будь-яку ціну уникнути «скандалу».

Досі історія лишалася суцільною таємницею, відомою лише вузькому колові втаємничених. Воістину небувала солідарність сполучила цих людей у винятковій ситуації: всі мовчали. Тільки виразні погляди, таємні жести і натяки полегшували їхнє порозуміння. Досі «публічність» ні про що не відала. Однак неспокій служби, нервозність колійових урядовців повільно переносилася і на неї, готуючи родючий ґрунт під засів «примари».

А «справа» й насправду була чудернацькою і загадковою.

Від певного часу з'явився на лініях державної колії якийсь потяг, не вписаний до жодних реєстрів, не зазначений у переліку курсуючих поїздів, словом, зайда без номеру і патенту. І годі було навіть з'ясувати, до якої категорії він належить, і з якої фабрики вийшов, бо його блискавичні з'яви і зникнення унеможливлювали всяку орієнтацію. Хоча, коли судити з нечуваною швидкістю, з якою пролітав повз ошелешених очевидців, мусив посідати вельми високий ступінь: був це потяг щонайменше блискавичний.

Але найбільше турбувала ця його непередбачуваність. Зайда з'являвся то там, то сям, зненацька вигулькував не знати звідки, пролітав із сатанинським гуркотом по рейках і зникав у далечі. Нині його бачили біля станції М., завтра випірнав десь у чистому полі за В., кількома днями пізніше шубовснув повз будку обхідника в околиці Р.

Спершу всі зішлись на тому, що шалений потяг належить до чинного штату, і його досі не затверджено в розкладі тільки через недбалість, а чи помилку служби. Почалися розслідування, нескінченні з'ясування, переговори між станціями – і все марно. Цей нахаба начебто кпив із силкувань урядовців, виринаючи зазвичай там, де на нього найменше чекали.

А найбільше приголомшував факт, що його ніде не можна було заскочити, наздогнати чи затримати. Спроби погоні за одною з найпотужніших машин, визнаною останнім словом техніки, зазнали прикрого фіаско, несамопитий потяг бив усі рекорди швидкості.

Поволі коліярів огоргав забобонний ляк і глуха, притлумлена страхом лють. Це було таки нечувано! Відвіку поїзди курсували згідно з запровадженим згори розкладом, який планувався в дирекціях, затверджувався в міністерствах, реалізовувався в русі – і завжди все можна було врахувати, сяк-так передбачити, а коли й траплялася якась помилка або недогляд, то їх можна було направити чи бодай логічно витлумачити – аж тут раптом на колію висковзує непроханий гість і порушує порядок, обергає на ніщо регламент, вносить у гармонійний організм зародки безладдя і хаосу!

І ціле щастя, що досі сей самозванець не викликав жодної катастрофи. Був це насправду вражаючий факт. Якимось завше відтинок колії, на якому вигулькував, був у той мент вільний. Дотепер не трапилося жодного зіткнення. Однак це могло статися будь-якої миті, тому що шаленець поволі проявляв схильність саме до такого трафунку. В його з'явах спостерігалася певна хіть до тісніших контактів із регулярно курсуючими товаришами. Якщо спершу він уникав їхнього сусідства, виринаючи на значній відстані за чи перед ними, то нині волів скорочувати дистанцію. Якимось уже був проскочив обіч експреса дорогою до О., тиждень тому заледве розминувся з пасажирським на відрізу між С. і Ф., днями якимсь дивом щасливо перетнувся зі швидким із В.

Начальники станцій здригалися від рапортів про ті «щасливі випадки», котрі треба було завдячувати лише подвійній стрічці колії і обачності машиністів. А вони щодалі частішали, натомість шанси на те, що чергова стріча знову минеться без аварії, маліли що не день.

Відтак зайда з утікача перемінився на переслідувача, рухомого якоюсь магнетичною силою, і загрожував повною деструкцією старого порядку. Будь-якої миті історія могла завершитися трагічно.

Упродовж останнього місяця начальник Горської станції забув про сон і спокій. В очікуванні небажаного візитера він ні вдень, ні вночі не полишав свого посту, котрий ще й року не збігло, як обійняв у визнання своєї «енергії і виняткової свідомості». А дільниця була важлива, бо в Горську перетиналися дві головні колійові лінії і зосереджувався рух цілого краю.

Нині ж, коли зважити на небувалий наплив пасажирів і напружену ситуацію, його посада стала надміру обтяжлива.

Поволі надходив вечір. Розсіювали світло електричні жарівки, множили свої потужні проекції рефлектори. У зелених вогнях стрілок зблискували похмуро-металевим полиском рейки, звиваючись холодними залізними змійками. Замиготів у напівморозі тьмянний ліхтарик кондуктора, блимнув сигнал обхідника. У даліні, ген-ген за двірцем, там де гаснуть смарагдові очі ліхтарів, креслив свої нічні знаки станційний семафор.

Оце, власне, здригнувся, поповз догори і навскісно завмер під кутом у 45 градусів: наближався пасажирський з Бжеска.

Уже було чути задихане сопіння локомотива, розміряний гуркіт коліс, уже виднілися його ясно-жовті окуляри. Уже в'їжджав на станцію...

Із прочинених вікон вихилялися золотаві дитячі кучері, цікаві жіночі личка, радісно розмаєні хустки...

Лава цікавих на пероні миттєво посунула до вагонів, з обох сторін тягнулися долоні, готуючись до стрічі...

Але що це за галас отам, праворуч? Відчайдушний вереск свистків дірявить повітря. Начальник станції горлає щось захриплим диким голосом:

– Геть! Вертайте його, втікайте! Задній хід! Назад! Назад! Нещастя!

Тлум шаленим натиском сахається до балюстради і ламає її. Нажахані очі інстинктивно обертаються вправо, туди, де юрмиться служба, і бачать спазматичну, безцілну вібрацію ліхтариків, що силкуються зупинити якийсь потяг, який на повних парах наїжджає з протилежного боку колії, зайнятої пасажирським з Бжеска. Вихори свистків перебивають розпачливі відозви рупорів і несамовиті крики людей.

Усе даремно. Неочікуваний потяг наближається з запаморочливою швидкістю; велетенські зелені баньки машини розрізають темряву диявольським поглядом, потужні колеса обертаються з фантастичною, сказаною швидкістю...

Із тисячі грудей виривається жажлива тривога, безмежна паніка, надсадний вигук:

– Це він! Блудний потяг! Шаленець! На землю! Порятунку! На землю! Гинемо! Порятунку! Гинемо!

Якась гігантська сіра маса пролітає над покотом тіл, імлиста маса з наскрізними проломами вікон – чути вихор сатанинського протягу, що дме з тих розчахнутих дір, чути шарудіння химерно розвіяних жалюзі, видно відьомські личини пасажирів....

Утім відбувається щось дивне. Скажений потяг, замість того, аби вщент розтрити свого товариша, якого він доскочив, проходить крізь нього, як імла: за хвилину вже видно, як проковзують один крізь одного паротяги, як безгучно труться стіни вагонів, як зливаються передачі і вісі коліс – ще секунда, і привид, пролетівши з блискавичним шалом крізь цілий організм бжеского потяга, щезає і роздимлюється вдалині, десь у полі. І западає тиша...

На колії проти станції стоїть собі спокійно неушкоджений пасажирський з Бжеска. Довкола панує безмежна, бездонна тиша. Тільки від лук, там, у далечі, лунає стишене свіркотіння коників, тільки по дротах, там, угорі, пливе буркотлива балачка телеграфу...

Люди на пероні, служба, урядовці протирають, наче зі сну, очі і спантеличено презираються: чи воно насправді було, а чи примарилося?

Поволі всі погляди, охоплені спільним імпульсом, скупчуються на потязі з Бжеска. Стоїть він геть глухий і мовчазний. Лише запалені в купе лампи жевріють рівним, спокійним світлом, лише у прочинених вікнах легкий вітерець бавиться фіранками...

У вагонах запала мертва тиша, ніхто не висідає, ніхто не визирає зсередини. Крізь освітлені прямокутники вікон видно пасажирів: чоловіків, жінок і дітей. Усі вони цілі й неушкоджені – ніхто не зазнав і найменшої контузії. Однак стан їх напрочуд дивний...

Усі вони застигли, обернуті обличчями в керунку, куди зник диявольський потяг. Якась жахлива сила залякла тих людей в одній поставі і тримає в німому остовпінні.

Якийсь сильний струм переорав скупчення душ і споляризував їх на один манір. Випростані руки вказують на якусь неясну ціль, певно, віддалену – похилені тіла пориваються у запаморочливі далі, до імлістої потойбічної країни – а очі, пройняті божевільною тривогою і... захватом... очі втопились у просторі без меж...

І так вони усе стоять і мовчать; жодна жилка не здригнеться, жодна повіка не кліпне. Так усе стоять і мовчать...

Бо пройшов крізь них предивний повів, бо торкнулося їх велике осяяння, бо були вже всі вони... несповна розуму...

Аж тут відлунням безтурботних буднів забриніли міцні й знайомі звуки – удари, ритмічні, як серце, що калатає у здорові груди – розмірені, звиклі звуки, що від віку виголошують те ж саме:

– Бім – бам... – і пауза. – Бім – бам... Бім – бам...

Сигнали тривали...

ULTIMA THULE⁶

7

Буде цьому вже років десять. Подія здобула туманні, майже маревні контури, заволоклася голубим серпанком минулого. Тепер усе уявляється мало не шаленим маренням, але я напевно знаю, що все, до найдрібніших деталей, було саме так, як мені пригадується. З тієї пори не один удар звалився на мою посивілу голову, я багато що пережив і багато побачив всяких дивовиж, але пам'ять про той незвичайний випадок залишається незмінною, його образ навіки вривався в мою душу: патина часу не приглушила виразного рисунку, ба навпаки, з роками таємничим чином поглибилися тіні.

Я був тоді начальником станції у Кренпачу, поблизу кордону, з мого перону як на долоні виднівся видовжений щербатий ланцюг гір. Кренпач був передостанньою станцією на лінії, що біжить до кордону, а за нею на відстані 50 км були ще тільки Щитницьки, кінцева станція краю, де вартував пильний, як журавель, Казимир Йошт, мій колега і приятель.

Він любив порівнювати себе з Хароном, а станцію, довірену його турботам, іменував на античний лад *Ultima Thule*. Мені в цьому вчувалася не просто класична ремінісценція, бо сенс обох назв ховався глибше, аніж на перший погляд здавалося.

Околиці Щитницьк були на диво красивими. Хоча вони віддалені були від мого постерунку ледве на три чверті години їзди пасажирським потягом, але місцевість виявляла засадничо окремішній і своєрідний характер, який годі було спіткати у наших сторонах.

Маленька будівля станції, що ліпилася до гранітної прямовисної кручі, нагадувала ластівчине кубло в скельній ніші. Навколо здіймалися на дві тисячі метрів вершини, що занурювали в напівтемряву шляхи, склади, вокзал. З похмурих чолів гігантів наповзала печаль, закутувала станцію невидимою пеленою. Вгорі клубочилася вічна мла, скочуючись тюрбанами мокрих випарів. На рівні тисячі метрів, приблизно в половині своєї висоти, круча утворювала виступ у формі величезної платформи, жолоб якої, мов келих, повнився по самі вінця сріблясто-сірим озерцем. Підземні струмочки, побратавшись тайкома у надрах гори, рвалися з її боків іскристою дугою водопаду.

Ліворуч – скеля у вічнозеленому плащі з кедрів і ялиць, праворуч – поросле гірською сосною дике урочище, а, навпроти, наче прикордонний стовп, височіла непохильна грань вершини. Над нею – простір неба, похмурого або підрум'яненого на зорі раннім сонцем, а за нею – світ інший, невідомий, чужий. Дика, заглиблена в себе глушина, поезією висот овіяний неприступний кордон...

Станцію сполучав з рештою світу довгий, пробитий в скелі, тунель, якби не він, ізоляція гірського закутку була б повною.

Колійовий рух тут малів, слабшав, вичерпувався, задушений горами. Нечисленні потяги нагадували боліди, що випадково зірвалися з центральної орбіти; зрідка випірнали вони з тунелю і під'їжджали до перону тихо, безшумно, мовби прагнучи не порушити сувору думу кам'яних велетнів. Слабенькі вібрації, що супроводжували їхнє прибуття в скелясту глушину, швидко ціпеніли і сторопіло глухнули.

Коли вагони пустіли, паротяг просувався на декілька метрів вперед і в'їжджав під склепіння вибитої у скелі величезної зали. Тут він простоював тривалий час в очікуванні заміни, вдивляючись в печерний морок зяючими провалами порожніх вікон. Як тільки надходив довгожданий товариш, він неквапом покидав свій гірський притулок і відправлявся у світ життя, у світ бушуючих ритмів. Прибулець займав його місце. Станція знову занурювалася в сонну

⁶ *Ultima Thule* – в уяві давніх греків острів на північ від Британії, мабуть, Ісландія, яку вважали за край світу.

⁷ © Ю. Винничук, переклад українською, 2018.

дрімоту, оповиту димчастою пеленою, безлюдну тишу лише зрідка порушувало клекотання орлят, що загіздилися в навколишніх розколинах, та шерех гравію, що сповзав із насипу...

Любив я цю гірську обитель незмірно. Вона була для мене символом таємних меж, якимсь містичним пограниччям двох світів, що зависло поміж життям і смертю.

У кожному вільну хвилину, довіривши Кренпач опіці помічника, я їздив дрезиною в гості до колеги Йошта. Давня наша дружба, зав'язана ще на шкільній лаві, окріпла завдяки спільному фаху і близькому сусідству. Ми притерлися один до одного, а згода в думках народжувала духовну близькість.

Йошт ніколи візитів не відзаємнювався.

– Я звідси вже не рушусь, – відповідав зазвичай на мої докори, – тут мені вже залишатися до кінця. І хіба тут не чудово? – додавав за хвилину, окинувши околиці захопленим поглядом.

Я мовчазно погоджувався, і все йшло колишнім порядком.

Незвичною людиною був мій приятель Казимир Йошт, з багатьох поглядів дивним. Попри свою голубину лагідність і безприкладну доброту, він не користувався симпатією оточуючих. Горяни обходили начальника станції боком, прагнучи не попадатися йому на очі. Причина крилася в дивовижній репутації, яку він умудрився заробити собі тут. Місцеві люди вважали його «відуном», причому в негативному значенні цього слова.

Твердили, ніби він умів вгадувати наближення смерті, немовби бачив її печать на обличчі обранця. Не знаю, скільки в тому було правди, але я теж помічав за ним дещо дивне, здатне стривожити вразливу або схильну до марновірств уяву. Мені запам'ятався один загадковий випадок, що наводив на роздуми.

Був на його станції серед службовців стрілочник на прізвище Глодзік, людина тямуща і працююча. Йошт дуже його цінував, трактуючи його не як до підлеглого, а як товариша по роботі.

В одну з неділь, приїхавши, як завжди, відвідати Йошта, я застав його в дуже похмурому настрої. Від моїх розпитувань вивільнився якимись дурницями і постарався узяти себе в руки. Саме на ту пору до нього зазирнув Глодзік – про щось доповідав, чекав розпоряджень. У відповідь Йошт лопотів щось незрозуміле, дивився на нього дивним поглядом, а на прощання навіть ні з того ні з сього потиснув його натружену шорстку руку. Стрілочник пішов вочевидь здивований поведінкою начальника, крутячи з недовірою своєю великою кучерявою головою.

– Бідолаха! – з тугою дивлячись йому услід, прошепотів Йошт.

– Чому? – запитав я, донезмоги здивований цією сценою.

Йошт вирішив за краще розтлумачити.

– Сьогодні вночі я бачив поганий сон, – сказав, уникаючи мого погляду, – дуже поганий.

– Ти віриш у сни?

– На жаль, той, який я бачив, завжди збувається, такі сни називають віщими. Мені наснилася стара покинута халупа з вибитими шибамі. Щоразу, як з'явиться у моєму сні такий проклятий будинок, чекай лиха.

– А Глодзік тут до чого?

– В одному з порожніх вікон я виразно розрізнув його обличчя. Він висунувся з чорної діри і махав мені своєю картою хусткою, яку завжди носить на шії.

– Ну і що?

– Жест був прощальний. Ця людина скоро помре – сьогодні, завтра, у будь-яку мить.

– Куди ніч – туди сон, – спробував я заспокоїти його давньою мудрістю.

Йошт із зусиллям посміхнувся і замовк.

Увечері того ж дня Глодзік загинув через власну помилку: паротяг, що рушив на його помилковий сигнал, відрізав ноги стрілочника, і він помер на місці.

Випадок потряс мене до глибини душі, тривалий час я уникав розмов з Йоштом на цю тему. Пізніше, можливо, рік потому, я немовби ненавмисно поцікавився:

– З яких пір стали тебе відвідувати зловісні сни? Скільки пам'ятаю, раніше ти на них не скаржився.

– Маєш рацію, – відповів, виразно невдоволений заторкнутою темою, – зловісні сни стали відвідувати мене останніми роками.

– Вибач, що докучаю неприємною розмовою, але мені б хотілося знайти засіб визволити тебе від фатального дару. Коли ти вперше відчув у собі дар ясновидіння?

– Приблизно років вісім тому.

– Тобто через рік після того, як поселився у цих краях?

– Так, через рік після переїзду до Щитниськ. Тоді в грудні, в самий святвечір, я відчув смерть тутешнього вїйта. Історія стала широко знаною і за декілька днів здобула мені славу відуна. З тих пір горяни уникають мене.

– Дивно. Але в цьому, проте, є щось глибше. Схоже, ми маємо справу з класичним прикладом так званого «другого зору», про який я стільки свого часу читав у книгах з магії. Подібний дар нерідко зустрічається серед шотландських та ірландських горян.

– Я теж зі зрозумілим інтересом вивчав спеціальну літературу. Мені навіть здається, що у загальних рисах я уловив причину. Твоє зауваження про шотландських горян дуже слушне, тільки вимагає невеликого доповнення. Ти забув згадати, що цих ненависних для свого оточення зловісних вістунів частенько виганяють, наче пранцюватих, за межі селища, і якщо нещасні покидають рідний острів і опиняються на континенті, їх скорботний дар пропадає, вони стають такими ж, як інші смертні.

– Цікаво. Виходить, цей рідкісний психічний феномен перебуває в залежності від хтонічних сил?⁸

– Так, мабуть, цей дар виникає не без участі теллуричних складників⁹. Ми сини Землі і випробовуємо її могутню дію, навіть коли нам здається, що ми від неї відрізані.

– І свою здатність передбачати смерть ти виводиш з подібних же причин? – запитав я по хвилі вагання.

– Звичайно. На мене, без сумніву, впливає оточуюче середовище, я знаходжуся під дією тутешньої атмосфери. Мій нещасливий талант породжений душею цієї околиці. Живу на межі двох світів.

– Ultima Thule! – шепнув я, опускаючи голову.

– Ultima Thule! – луною озвався Йошт.

Я замовк, охоплений острахом, але трохи згодом, струсивши заціпеніння, запитав:

– Чому ж ти, так ясно все усвідомлюючи, не переїдеш в інше місце?

– Не можу і у жодному випадку не бажаю. Відчуваю, що коли звідси втечу, то піду наперекір своєму призначенню.

– Ти стаєш марновірним, Казіку.

– Ні, це не марновірство. Це призначення. Я глибоко переконаний, що саме тут, в цьому куточку землі, мені належить виконати якусь місію, яку – я не знаю ще, тільки слабо її передчуваю...

Він замовк, немов злякавшись сказаного. За хвилю, перевівши свої сірі очі, осяяні світлом призахідного сонця, на скелясту прикордонну стіну, додав пошепки:

– Знаєш, мені здається іноді, що цією прямовисною стіною закінчується видимий світ, а там, по той бік, починається світ інший, новий, якесь незнане на людській мові *mare tenebrarum* – море темряви.

Він опустив до землі стомлені пурпуром вершин очі і озирнувся в протилежний від колії бік.

---

⁸ Хтонічні сили – такі, що належать землі.

⁹ Теллуричні складники – пов'язані із землею і геологічними ґрунтами.

– А тут, – продовжував він, – тут закінчується життя земне. Оце його останнє зусилля, останнє кінцеве відгалуження. Тут вичерпується його творчий розмах. Тому стою тут наче вартовий життя і смерті, повірник таємниць з того і цього боку гробу.

Договорюючи ці слова, Йошт зазирнув мені глибоко в очі. Був красивий у цю хвилину – обличчя містика і поета: натхненний погляд увібрав у себе стільки вогню, що я не міг витримати променистої його потуги і схилив голову. Наприкінці він запитав:

– Ти віриш в життя після смерті?

Я поволі підняв голову.

– Не знаю. Кажуть, що доказів «за» і «проти» однакова кількість.

– Померлі живуть, – твердо промовив Йошт.

Настало довге, занурене в себе мовчання.

Тим часом сонце, описавши дугу над ущелиною, сховалося за його зазубленим краєм.

– Вже пізно, – помітив Йошт, – тіні виходять з гір. Тобі пора відпочити з дороги.

На тому і закінчилась наша пам'ятна розмова. Відтоді ми жодного разу не торкалися вічних питань, не згадували про дар ясновидіння. Я уникав дискусій на тему, яка Йошта помітно нервувала. Але одного разу він сам нагадав мені про свої невеселі здібності.

Трапилося це десять років тому, в липні. Всі деталі я пам'ятаю з винятковою точністю – вони назавжди врізалися у мою душу.

Була середа, 13 липня, святковий день. Я, як завжди, приїхав зранку, ми збиралися разом навідатися з рушницями до сусідньої балки, де з'явилися дикі кабани. Йошта я застав у настрої серйозному і зосередженому.

Говорив мало, мовби займала його якась уперта думка, стріляв погано, в нервах. Увечері на прощання з чуттям потиснув мені руку і подав запечатаний конверт без адреси.

– Послухай, Романе, – почав тремтячим від хвилювання голосом, – в моєму житті можуть настати важливі зміни. Можливо, доведеться виїхати звідси надовго, змінити житло. Якщо таке і насправді трапиться, ти розкриєш конверт і відішлеш листа за адресою, вказаною всередині. Сам я цього зробити не зможу з причини, якої поки назвати не можу. Пізніше усе зрозумієш.

– Збираєшся мене покинути, Казику? – спитав я голосом притлумленим від болю. – Чому? Одержав якусь неприємну звістку? Чому ти виражаєшся так неясно?

– Ти вгадав. Я знову бачив уві сні свою віщу розвалюху, а в одному з її вікон обличчя людини, мені дуже близької. От і все. Прощай, Ромку!

Ми кинулися одне одному в обійми на довгу, довгу хвилину. За годину я був уже вдома і, розшарпуваний бурєю суперечливих почуттів, сипав інструкціями, як автомат.

Тої ночі я не стулив око, неспокійно проходжуючись по перону. Під ранок не в силах більше витримати невідомість, задзвонив Йошту. Він негайно відповів, сердечно подякувавши за турботу. Голос був упевнений і спокійний, тон розмови легкий, майже жартівливий, я міг зітхнути з полегшенням.

Четвер і п'ятниця пройшли без хвилювань. Я час від часу йому подзвонював, кожного разу одержуючи заспокійливу відповідь: нічого серйозного не трапилося. Тим же порядком йшли справи і в суботу до самого вечора.

Я вже почав знаходити втрачений спокій духу, і увечері близько дев'яти влаштуючись на відпочинок в службовому приміщенні, навіть злегка покартав Йошта по телефону, застерігаючи від пугачів, воронів і інших шкідливих тварюк, які самі не знають спокою і іншим його не дають. Він сприйняв мій докір з лагідністю і побажав доброї ночі. Незабаром я міцно заснув.

Спав я години дві і прокинувся від відчайдушного телефонного дзвінка. Нічого не тямлячи, я схопився з ліжка, прикриваючи очі від різючого світла газової лампи. Телефон продовжував надриватися, я кинувся до апарату і приклав вухо до слухавки.

Говорив Йошт – із зусиллям, ламким голосом:

– Пробач... перериваю твій сон... але... як виняток я вимушений раніше... пустити сьогодні... товарняк № 21... Мені щось недобре... Товарняк відправиться через півгодини... Дай відповідний сигн... Ха!..

Апарат, видавши декілька хрипів, замовк. З серцем, що гучно б'ється, я продовжував напружено вслухатися – марно, з того кінця дроту йшло до мене глухе мовчання ночі.

Тоді я взявся говорити сам. Схилившись над апаратом, я посилав у простір нетерплячі, пульсуючі болем слова... Мені відповідало кам'яне мовчання. Нарешті, похитуючись немов п'яний, я відійшов в глибину кімнати.

Вийнявши годинника, я зиркнув на циферблат – десять хвилин першої. Машинально вирішив звірити з дзигарем над столом. Дивна справа! Годинник стояв. Застиглі стрілки, що насуваються одна на одну, показували дванадцятю – отже, годинник зупинився десять хвилин тому, в ту саму мить, коли раптово урвалася наша розмова. Холодні дрижаки пройняли мене.

Я безпорадно стояв посеред кімнати, не знаючи, куди кинутися і що робити. Щонайпершим бажанням було скочити на дрезину і помчати до Щитниськ. Але я вчасно стримався: станції кинути не можна – помічника немає, служба спить, а позаплановий товарняк міг прибути будь-якої хвилини. Я не мав права ризикувати безпекою своєї станції. Залишалося тільки змиритися і чекати.

І я, зціпивши зуби, чекав, бігаючи, наче поранений звір, з кута в кут, чекав, раз у раз вискакуючи на перон і прислухаючись до сигналів. Абсолютна тиша, нещасливий товарняк не з'являвся. Повернувшись у контору, я відновлював атаку на телефон. Безрезультатно: з того боку відповіді не було.

Я відчував себе нескінченно самотнім у просторій станційній конторі, освітленій сліпучим білим світлом газової лампи. Якийсь жах, досі невідомий, дикий, схопив мене у свої хижі кігті і тряс – я тремтів від голови до ніг, як у лихоманці.

Знесилений, я опустився на канапу, сховавши обличчя в долонях. Я боявся дивитися перед себе, боявся наштовхнутися на чорний, утворений стрілками палець, що неблаганно вказував на опівнічну годину; немов мале дитя, я боявся глянути на боки в очікуванні якогонебудь остраху, що крижанить кров. Так минуло години дві.

Раптово я здригнувся. Задеренчав телеграф. Я підскочив до столу і гарячково урухомив приймальний пристрій.

З апарату поволі потягнулася довга біла стрічка. Схилившись над зеленим квадратом сукна, я узяв в руку повзучу стрічку, шукаючи знаків. Але стрічка була чиста – жодної букви. Я чекав, напружуючи зір, стежив за рухом білої смужки...

Нарешті стали з'являтися перші слова, з довгими, хвилинними, проміжками вирази невиразні, складаються з величезним зусиллям, немов би в боротьбі з заціпенінням розуму...

«...хаос... морок... сум'яття сну... далеко... сіре... світло... ох! як тяжко!.. як тяжко... вирватися... гидота! гидота!.. сіра маса... густа... смердюча... нарешті... я відірвався... я... єсьм...»

Потім настала довга, на кілька хвилин перерва, але стрічка продовжувала виповзати ледачою хвилею. Знову з'явилися знаки – тепер проставлені упевненіше, сміливіше:

«...Єсьм!.. Єсьм!.. Єсьм!.. Он... там... моя оболонка... лежить... на канапі... холодна, брр... розкладається... потроху... зсередини... Байдужа мені... надходять якісь хвилі... великі, ясні хвилі... вихор!.. Чуєш цей велетенський вихор!.. Ні!.. Ти його не можеш чути... І все переді мною теперішнє... все тепер... чудесна круговерть... підхоплює мене... з собою... понесло!.. Йду вже, йду!.. Прощай... Ром...»

Депеша раптово обірвалася, апарат став. Мабуть, саме тоді я захитався і впав на підлогу. Принаймні у такому вигляді застав мене помічник, що увійшов до контори близько трьох ранку, – я лежав на підлозі без пам'яті, з рукою, обмотаною телеграфною стрічкою.

Прокинувшись, я насамперед запитав про товарняк. Так і не прибув. Не барившись ні секунди, я скочив на дрезину і погнав її повним ходом крізь світанкову мряку.

Вже підїжджаючи до Щитниськ, я помітив, що відбулося щось надзвичайне. Зазвичай спокійна і пуста двірцева площа була забита натовпом, що облягав службову будівлю.

Сказано розштовхуючи людей, я прорвався в службове приміщення. Там я застав двох чоловіків, що схилилися над канапою, на якій із закритими очима лежав Йошт. Відштовхнувши одного з них, я схопив друга за руку. Але рука його закоцюбла і холодна, як мармур, вислизнула з моєї і безсило звислася. Обличчя під шапкою буйного попелястого волосся, вже схоплене холодом смерті, застигло в трохи помітній ласкавій усмішці.

– Серцевий напад, – пояснив лікар, що стояв поряд. – Рівно опівночі.

Я відчув гострий, колючий біль з лівого боку грудей. Підняв очі на дзигар, що висів над столом, – показував дванадцятку: стрілки завмерли в трагічну хвилину.

Я сів на канапу поряд з померлим.

– Він помер відразу? – запитав я у лікаря.

– На місці. Смерть настала рівно опівночі під час надавання телефонної депеші. Коли я прибув сюди десять хвилин на першу, отримавши вістку від залізничника, пан начальник уже не жив.

– Хто ж спілкувався зі мною телеграфом поміж другою і третьою ночі? – запитав я, вдивляючись в обличчя друга.

Присутні здивовано переглянулися.

– Ні, – відповів мені помічник Йошта, – це виключено. В цю кімнату я ввійшов близько першої ночі, щоб прийняти справи, і з того часу не покидав службового приміщення ні на хвилину. Ні, пане начальнику, ані я, ані хто інший зі співробітників не користувалися цієї ночі телеграфним апаратом.

– А проте, – впівголоса сказав я, – сьогодні вночі поміж другою і третьою я отримав депешу зі Щитниськ.

Запанувало глухе, кам'яне мовчання.

– Лист!

Я сягнув до кишені, розірвав конверта. Був адресований мені. Йошт писав:

«Ultima Thule, 13 липня.

Дорогий Ромку!

Я повинен загинути – скоро, раптово. Людиною, яку я побачив сьогодні уночі в одному з вікон халупи, – був я сам. Може, небавом виконаю свою місію, а тебе виберу на посередники. Розкажеш людям, засвідчиш істину.

Може, тоді повірять, що існує і світ інший... Якщо встигну... Прощай! Ні! До побачення – колись потойбіч... Казимир».

ДЕМОН РУХУ

10

Блискавичний «Continental» щосили мчав уперед, дорогою від Парижа до Мадрида. Була пізня пора, якраз на опівніч, дощило і було дуже холодно. Мокрі батоги дощу хльостали по освітлених шибках та розбризкувалися по склі слізними вервечками крапель. Мокрі від зливи фюзеляжі вагонів виблискували від світла придорожніх ліхтарів. Від їхніх чорних тіл у просторі розчинявся глухий стогін, змішаний зі скреготом коліс, вібруючих бамперів і шин, які безжально крутяться. Ланцюг вагонів пробуджував у нічній тиші відлуння, підіймалися важкі, сонні повіки, з жаху широко розплющувалися очі, і так ціпеніли... А потяг мчав далі, у бурі вітру, в танці осіннього листя, волочачи за собою довжелезний шлейф диму, що чіплявся за дах, кіптю і сажі, мчав далі, без перепочинку, кидаючи за собою криваві іскри і залишки вугілля.

У одному з переділів першого класу, втиснутий у кут між стіною і подушкою, дрімав сорокарічний чоловік міцної статури. Тьмяне світло лампи, що поволі цідилося крізь затягнену занавіску, освічувало старанно виголене подовгасте обличчя, з гримасою затишності довкола вузьких вуст. Він був сам, і ніхто не стояв на заваді його сонних роздумів. Тишу зачиненого купе перекреслював стукіт коліс під підлогою і мерехтіння газу в пальнику. Червоний колір оксамитових подушок навіював сонливість і діяв мов наркоз. М'який, податливий під пальцями пушок матерії приглушав відголоси, тлумив гуркіт шин, вгинався слухняною хвилею під натиском тягара. Купе здавалося зануреним в глибокий сон; дрімали затягнуті на кілечках фіранки, похитувалися зелені сітки, розіпнуті під стелею. Заколисаний рухом вагону, мандрівник перехилив утомлену голову на узголів'я і заснув. Випущена з рук книжка зісковзнула з колін і впала на підлогу; на оправі з делікатної, темно-шафранової палітурки виднівся заголовок: «Хвилясті лінії», поруч – викарбуване прізвище власника: Тадеуш Шигонь...

У якийсь момент подорожній нервово смикнувся, розплющив очі і озирнув усе, що його оточувало: на якийсь момент на його обличчі з'явилося здивування і спроба зорієнтуватися, мандрівник мовби не міг зрозуміти, де і чому тут опинився, але в ту ж мить на губах з'явилася поблажлива усмішка, і він вдруге поринув у сон.

На коридорі було чутно чийсь кроки; двері рвонули, відсунули, і до купе зайшов кондуктор:

– Попрошу квиток.

Шигонь навіть не здригнувся. Кондуктор підійшов і узяв його за плече:

– Вибачте – прошу пред'явити квиток.

Мандрівник спантеличено поглянув на непрошеного гостя.

– Квиток? – перепитав недбало позіхнувши. – А у мене його ще нема.

– А чому Ви не купили його на станції?

– Я не знаю.

– За це мусите заплатити штраф.

– Штра-а-аф? Так, я заплачу.

– Звідки ви їдете? Певне, з Парижа?

– Я не знаю.

Кондуктор обурився:

– Як то не знаєте? Ви що, насміхаєтеся наді мною? Хто ж повинен знати?

– Менше з тим. Допустимо, я сів у Парижі.

– Куди я маю виставити квиток?

– Подалі звідси.

Кондуктор уважно глянув на пасажирів:

– Я можу дати квиток тільки до Мадрида; там собі можете пересісти в довільному для вас напрямку.

– Мені однаково, – байдуже змахнув рукою. – Тільки б їхати.

– Квиток я віддам трохи пізніше. Я мушу спершу розрахувати ціну разом зі штрафом.

– Добре, добре.

Увагу Шигоня прикували лацкани кондукторського коміра із залізничними відзнаками: пара відірваних крил, уплетених в коло. Коли кондуктор з іронічною посмішкою рушив до виходу, Шигоньові враз здалося, що це обличчя, скривлене знайомою гримасою, він уже бачив не раз. Якийсь дідько підірвав його з місця і на прощання Шигонь його застеріг:

– Вважайте на протяг!

– Спокійно, я зачиняю двері.

– Вважайте на протяг, – вперто повторив Шигонь, – часом можна і карк скрутити.

Але кондуктор вже був на коридорі:

– Вар'ят або п'яний, – зауважив собі впівголоса, і пройшов до сусіднього вагону.

Шигонь залишився сам...

Він перебував на стадії однієї зі своїх відомих «втеч». Якогось дня, ні з того ні з сього, ця дивна людина могла опинитися за кількесот миль від рідної Варшави, десь на другому краєчку Європи, в Парижі, в Лондоні або в якомусь глухому містечку в Італії. Він міг на свій подив прокинутися в готелі, який бачив уперше в житті. Яким чином він опинявся несподівано для себе у чужому середовищі, йому ніколи не вдавалося з'ясувати. Працівники готелю, у яких він намагався щось випитати, міряли іронічним поглядом цього високого чоловіка в жовтому плащі, й інформували Шигоня про те, що він прибув учора вечірнім або вранішнім потягом, повечеряв і зажадав ночівлі. Раз якийсь дотепник поцікавився, чи не варто Шигоньові нагадати його прізвище. Це підступне запитання, зрештою, було цілком обґрунтованим: людина, яка забула, що вона робила попереднього дня, може не знати, як зветься. В кожному разі в тих імпровізованих мандрівках Тадеуша Шигоня була деяка таємничість і незрозуміла риса; їхня безцільність, повне забуття минулих випадків, дивна амнезія, яка охоплювала все від моменту виїзду аж до моменту прибуття в незнану місцину.

Безсумнівно, що впродовж усіх тих подорожей Шигонь мусив перебувати у стані напівсвідомості. Але після повернення з кожної такої авантюрної подорожі все йшло узвичаєним темпом – він відвідував казино, грав у бридж і робив великі ставки під час кінних перегонів. Все було по-старому, звично і буденно... Але якогось ранку Шигонь міг зірватися, і безслідно зникнути.

Причина тих втеч залишилася невідомою. На думку деяких джерел, відповідь потрібно було шукати в атавістичній стихії, що корениться в природі, бо у венах Шигоня пливла циганська кров. Він успадкував її від своїх буйних мандрівних предків, які залишили йому вічну тугу за волоцюжництвом і спрагу вражень. Як виявилось, Шигонь ніколи не міг довго витримати на одному місці, тому безперервно змінював помешкання, переїжджаючи із однієї ділянки в другу. Цей дивак схилився до романтичних подорожей без певно вираженої мети – він сам цього не схвалював після повернення. Минав якийсь час після таємничого зникнення, і він несподівано повертався назад, злий, виснажений і незадоволений. Але кілька наступних днів він не виходив з хати, уникаючи людей, перед якими відчував сором і заклопотаність.

Якось темна сила виривала його з дому, несла на двірці, пхала до вагону – якийсь непереборний наказ змушував його покинути все, не раз глибокої ночі якась сила вела його мов приреченого лабіринтом вулиць, минаючи тисячі перешкод, і ця сила впихала його до купе і відправляла в широкий світ. Потім мандрівка вперед, наосліп, навмання, кілька автобусних зупинок, зміна потягів у невизначеному напрямку, нарешті, зупинка в місті, містечку чи селі,

в чужій країні, під якимсь небом і, нарешті, це жахливе пробудження в незнайомому місці, серед чужих людей... Шигонь ніколи не приїжджав на те саме місце: потяг завжди викидав його деінде. І в цей момент він був у стані, наближеному до трансу. Потяг, який його віз, виїхав учора зранку із Парижа. Чи він сів у нього в столиці Франції, чи на якій станції по дорозі – не знав. Виїхав звідкись і їхав кудись – ото усе, що можна було у цій справі сказати...

Розімлівши на подушках, Шигонь випростав ноги і запалив сигару. Мав почуття несмаку, майже огиди. Таке враження у нього викликав вигляд кондуктора або взагалі будь-кого із залізничників. Ці люди стали уособленням недосконалості, яку він вбачав в будові потяга і залізничному русі.

Тому зневажав цих людей, і навіть ненавидів їх. Часом ця ненависть зумовлювала повторювання цих дивних «втеч», яких він соромився не тільки через їхню безцільність, а радше через те, що вони були настільки примітивними.

Його навіть збуджувала нагода влаштувати дрібний конфлікт чи суперечку з керівництвом залізниці, на деяких лініях його вже добре знали, тому він неодноразово ловив на льоту іронічну посмішку носія чи кондуктора.

Кондуктор, що обслуговував його вагон, видався Шигоню добре знайомим. Вже не раз промигнуло йому перед очима, задивленими в простір, те худорляве, побите віспою обличчя, осяяне іронічною посмішкою при зустрічі з Шигонем. Принаймні так йому здавалося...

Особливо його дратували залізничні оголошення, реклами і мундири. Особливо ті крилаті кола на шапках і лацканах урядників. Ото розмах! Ото фантазія!

На самий вигляд цих відзнак у Шигоня неодноразово виникало диявольське бажання здерти їх і замінити зображенням собаки, що кружляє за власним хвостом...

Сигара повільно жевріла, заволікаючи купе блакитним туманом. Пальці, що злегка її тримали, ослабли, пахуча сигара упала й закотилася під бамбетль, прискаючи дрібними іскрами: курець задрімав...

Гаряча пара, яку щойно пустили рурами, тихо зашипіла під ногами і розлила по купе хатне тепло. Якийсь спізнений комар наспівав непоказну мелодію, зробив кілька кіл і сховався між випуклинами оксамитових подушок. І знову тільки тихий шепіт пальника і розмірений гуркіт коліс...

За якийсь час Шигонь прокинувся. Потер чоло, розправив плечі і роззирнувся по вагону. Він неприємно здивувався, зауваживши, що у нього з'явився супутник. Навпроти, зручно витягнувшись на подушках, сидів якийсь залізничний чиновник і курих цигарки, нахабно пускаючи дим в його бік. З-під недбало розіпнутої службової блюзки виглядала оксамитова камізька, така сама, як у того начальника станції, з яким Шигонь колись мав неприємну пригоду. Натомість, під тугим коміром із трьома зірочками і парою крилатих кіл, обгортала шию червона, як кров, хустка, далєбі так, як у безсоромного кондуктора, який дражнив його своєю усмішкою.

«Що за дідько?! – подумав, уважно придивившись до фізіономії непрошеного гостя. – Але ж то вочевидь найогидніша кондукторська мармиза! Ці самі запалі щоки, ці самі сліди віспи. Але звідки знову цей ранг і мундир начальника?»

Тим часом непрошений «гість», зауваживши інтерес попутника, випустив трохи диму, легко струшуючи попіл з рукава, приклав руку до навісу шапки і з солодкою посмішкою промовив:

– Добрий вечір!

– Добрий вечір, – сухо відповів Шигонь.

– Ви здалеку їдете?

– Знаєте, в цей момент я не налаштований з вами спілкуватись. І взагалі хочу подорожувати мовчки. Тому зазвичай я обираю порожнє купе і плачу за це щедрі чайові.

Не звернувши уваги на тверду відмову, залізничник улесливо посміхнувся і далі промовив незворушним тоном:

– Нічого страшного. Поволі самі наберете розмаху. Питання лише у вправності і навичку. Самотність, як відомо, поганий товариш, бо ж людина є суспільною худобиною – *zoon politikon* – чи не так?

– Якщо ви добровільно зараховуєте себе до категорії худоби – я особисто не маю нічого проти. А я є тільки людиною.

– All right! – кивнув чиновник. – А бачите, як вам вже язик розв'язався. Не все так погано, як на перший погляд здавалося. Бачу, що у вас є великий талант спілкування, особливо стосовно паритування питань. Ну-ну – піде якимось, піде... – зверхньо докинув попутник.

Шигонь підозріло примружив очі і через шпари між повіками вивчав попутника.

– Якщо я не помиляюся, ми з вами – старі знайомі, бачилися кілька разів у житті, – після хвилини мовчання знову зав'язав розмову невтомний залізничник.

Опір Шигоня повільно танув. Нахабність цього чоловіка, який дозволяв безкарно себе зневажати, роззброювала. Йому навіть стало цікаво, з ким він має справу.

– Можливо, – відкашлявся Шигонь. – Тільки мені здається, що донедавна ви носили інший мундир.

В образі залізничника в цей момент щось перемінилося. Кудись миттєво зникла чиновницька блузка, що ряхтіла золотими зірочками, зникла червона шапка, і замість ввічливо усміненого «начальника» навпроти сидів згорблений, пом'ятий і глумливий кондуктор вагону в потертому плащі, з ліхтариком, пришпиленим до грудей.

Шигонь протер очі, мимоволі сахнувшись:

– Господи! Що за диво? Тьху! Чари чи дійсність?! – Але з протилежного боку тепер до нього нахилився ввічливий «начальник», вбраний у відповідний одяг. Кондуктор непомітно прослизнув у мундир свого начальника.

– О, так, – відповів так, ніби нічого й не було, – я отримав підвищення.

– Я вас вітаю, – схвильовано пробурмотів Шигонь, витріщивши очі на цю перемену.

– Так, так, – продовжував той, – там, «нагорі» вмійють цінувати енергію і гнучкість. Вони мене розпізнали, і я став начальником. Коля, знаєте, велика річ. Варто служити і викладатися. Це чинник цивілізації, посередник народів, обмін культур! Імпульс, коханий пане, напір і рух!

Шигонь зневажливо надув губи.

– Ви, пане начальнику, – іронічно промовив Шигонь, – жартуєте. Що за рух? У сьогоднішніх умовах, при вдосконаленій техніці, першокласний паротяг, так званий Express-Racifique, в Америці розганяється до двохсот кілометрів на годину. Припустимо, з часом, в міру поступу буде двісті п'ятдесят кілометрів, а то й три сотні кілометрів – то й що? Давайте подивимось на кінцевий результат, врешті-решт, не заходячи надто далеко, навіть на міліметр за межі землі.

Начальник непереконливо посміхнувся:

– А що, хотіли би більше? Прекрасна швидкість! Двісті кілометрів на годину! Хай живе залізниця!

– Ви що, збожеволіли? – поцікавився Шигонь.

– Анітрохи. Я лише радію за нашу славу залізницю. Ви маєте щось проти?

– Навіть якщо б ви досягли рекорд у чотириста кілометрів на годину – що це все перед великим рухом?

– Скільки? – непростений гість наставив вуха. – Я певно не так зрозумів. Великий рух?

– Чим є ваша їзда хоч би з найбільшою швидкістю, хоч би на яких далеких лініях, це ніщо перед великим рухом, і перед фактом, що все-таки безповоротно ви залишаєтеся на землі. Навіть якщо б ви винайшли пекельний потяг, який протягом години міг би об'їхати цілу земну

кулю, то все одно безповоротно повернетесь до пункту, з якого виїхали, бо ви приковані до землі.

– Хе-хе! – глумився залізничник. – Ви, напевно, поет. Такі собі жарти.

– Який матиме вплив навіть казкова земна швидкість потяга на великий рух і на його ефект?

– Хе, хе, хе! – реготав начальник.

– Жодного! – вигукнув Шигонь. – Ані на дюйм не змінить його великої дороги, ані на міліметр не перемістить його космічних шляхів, бо ми їдемо на кулі, яка котиться в просторі.

– Як муха на гумовій повітряній кульці. Хе, хе, хе! Що за думки, що за ідеї! Маю визнати – ви першокласний гуморист.

– Ваш нещасний потяг, ваша муравлина, виснажена колія в найбільших, найсміливіших, так би мовити «імпульсах», підлягає, підкреслюю, дослівно підлягає, водночас майже двадцяти найрізноманітнішим рухам, і кожен з них є незрівнянно сильнішим, очевидно міцнішим, від цього мініатюрного розмаху.

– Хм... цікаво, дуже цікаво! – насміхався неблаганний супротивник. – Близько двадцяти рухів! Пі, пі – вражаюча кількість.

– Не кажучи вже про такі базові знання, які ніколи не снилися жодному залізничникові, але відомі кожному школяреві. Потяг, що мчить з найбільшою швидкістю від точки А до точки В, мусить водночас із землею виконати повний оберт із заходу на схід навколо своєї осі за одну добу.

– Хе, хе, хе! Новини, новини...

– Водночас він крутиться разом з цілою земною кулею довкола Сонця...

– Як нічний метелик довкола лампи...

– Покиньте свої дотепи! Нецікаво. Але то ще не все. Разом із Землею і Сонцем він прямує по еліптичній лінії до якогось невідомого пункту в просторі, що знаходиться десь біля сузір'я Геркулеса і Центавра.

– Філологія на послугах астрономії. Браво!

– Дурнику, а пройдемо до побічних рухів. Ти чув щось про прецизійний рух землі?

– Може, і я чув. Але що нас це все обходить? Хай живе залізничний рух!

Шигонь ошаленів, і підняв свою важку, як молот руку, і різко вдарив по голові огидного дотепника. Та лише розтяв рукою повітря: непрошений гість кудись зник, розчинився в повітрі, а місце навпроти враз спорожніло.

– Хе, хе, хе! – зареготало щось в другому кутку купе.

Шигонь озирнувся і зауважив «начальника», що сидів навпочіпки, він так стільки сильно скорчився, що скидався на карлика.

– Хе, хе, хе! А що? Будемо ввічливі на майбутнє? Якщо ти хочеш зі мною далі балакати, то поведься пристойно. Кулак, дорогенький, то примітивний аргумент.

– Для тупих індивідів єдиний – іншими не переконати.

– Я слухав, – цідив той, повертаючись на давнє місце, – я терпляче слухав чверть години ваші утопічні аргументи. Послухай тепер і ти мене.

– Утопічні?! – загарчав Шигонь. – Ці рухи, по-твоєму, фікція?

– Я не заперечую їх існування. Але чого вони мене мають хвилювати? Я рахуюся тільки зі швидкістю мого потяга. Для мене достовірним є тільки рух паротяга. Що мене має обходити рух в міжзоряних просторах. Варто бути практичним: я позитивіст, дорогенький.

– Аргументація гідна табуретки. Мусите мати, пане начальнику, здоровий сон.

– Дякую. Бог до мене ласкавий, сплю, як ховрашок.

– Це очевидно, легко було здогадатися. Таких, як ти, не мучить демон руху.

– Хе, хе, хе! Демон руху! От ми і дійшли до суті справи! Ти зачепив мою чудову ідею, яка мені принесла прибуток. Виконав її, правду кажучи, один художник для нашої станції. Бо

потрібна була якась реклама нових маршрутів... Одне слово, якась віньєтка, якийсь богомаз – чи то алегорія, чи то символ.

– Руху?! – Шигонь зблід.

– Саме так. Отже, згаданий художник намалював ці казкові фігури – імпазантний символ, який вмить розхапали всі зали очікування усіх станцій не тільки в країні, але й за кордоном. А я вистарав собі патент і авторські права, отже, заробив непогано.

Шигонь піднявся з подушок і випростався на весь ріст.

– А в яку ж постать, якщо можна дізнатися, втілений ваш символ? – засичав здушеним, не своїм голосом.

– Хе, хе, хе! У постать генія руху. Велетенський, смаглявий юнак, летить на воронячих, потворно розіпнених крилах, опоясаний вирами світів, що крутяться в несамовитому танці, – демон міжпланетної бурі, міжзоряної заметілі місяців, чудової божевільної гонитви комет...

– Брешеш! – заревів, кидаючись до нього, Шигонь. – Брешеш, як собака.

«Начальник» скрутився в клубочок, здрібнів, змалів і шез у дірці від ключа. Але у ту ж мить відсунулися двері купе, і зниклий нахаба злився з постаттю кондуктора, який з'явився на порозі. Службовець зміряв насмішкуватим поглядом схвильованого пасажира і подав йому квиток:

– Прошу, ваш квиток вже готовий; ціна разом зі штрафом – двісті франків.

Але посмішка принесла йому згубу. Перш ніж кондуктор зміг зрозуміти, що відбувається, якась рука міцна, як за призначенням долі, вхопила його за груди і втягнула всередину. Пролунав розпачливий крик про допомогу, потім хрускіт роздроблених кісток, і глуха тиша...

За хвилю велика тінь перемістилася по вікнах порожнього коридору – промчавши між рядом купе і вікнами, й зникла у тамбурі. Хтось відкрив двері на платформу і рвонув сигнал тривоги. Потяг почав раптово сповільнюватись...

Темна постать збігла сходами, нахилилася у напрямку руху, і одним стрибком рвонула у світлі світанку в придорожні чагарники...

Потяг зупинився. Занепокоєна служба довго шукала винуватця тривоги; не відомо було, з якого вагону поступив сигнал. Врешті кондуктори зауважили відсутність одного з колег. – Вагон № 532! – Вони ввірвалися на коридор, почали зазирати у кожне купе і щойно в останньому знайшли нещасну жертву. Якась демонічна сила викрутила йому голову жахливим чином так, що очима, які вилізли з орбіт, він дивився на власну спину. У застиглих білках вранішнє сонце відблискувало жорстокою посмішкою...

З ТОМУ «ШАЛЕНИЙ ПОДОРОЖНІЙ»

СПРА КІМНАТА

11

Моє нове помешкання мене також не задовольняло. Спершу здавалося: причина, через яку я втік із попереднього, тут абсолютно виключена, і я буду забезпечений від чогось незнамого – того, що змусило мене залишити тамту оселю. Але кілька днів, проведених у цій кімнаті, переконали мене, що новий прихисток є ще гіршим від попереднього, бо певні ознаки, які мене турбували і викликали відразу до нього, тут почали виступати в гострішій, дужче підкресленій формі. Після тижневого перебування у новому приміщенні я дійшов до прикрого висновку, що потрапив у халепу, стократ неприємнішу від колишньої, та що похмурий настрій, який вигнав мене з попереднього помешкання, повертається знову, до того ж у дуже підсиленому вигляді.

Усвідомивши собі цей, не надто привабливий у майбутньому, стан речей, я в першу мить почав шукати причину в собі. Може, це я сам приволик із собою прикрий тон і намагаюся перекинути його на оточення, а, дивлячись на нього, як на щось поза собою, у такий нещирий спосіб намагаюся замаскувати власну неміч?

Але цьому припущенню стало на перешкоді цілковите відчуття внутрішньої рівноваги, яким дихало в той час усе моє єство, і винятково добрий стан здоров'я. Невдовзі дійшов до іншої гіпотези, яка миттю перемінилася на певність, підтверджену щоденним досвідом.

І ось, проваджений непомільним передчуттям, я сягнув по інформацію щодо останнього мешканця, який безпосередньо переді мною винаймав кімнату. Яке ж було моє здивування, коли назвали мені прізвище Борути! Був це той самий чоловік, після якого я наймав і попереднє помешкання. Якийсь дивний збіг обставин змусив мене двічі бути його наступником. Окрім цього, ніщо мене з ним більше не в'язало, не знав навіть, ким він є і як виглядає.

Взагалі-то неможливо було довідатися про нього нічого більшого, ніж те, що називався Мирко Бурута і мешкав тут кілька місяців. На запитання, як давно і куди виїхав, шимон¹² мрукнув мені у відповідь щось невиразне, очевидно, не маючи найменшого бажання пускатися у дальші пояснення. Проте за виразом його обличчя я здогадався, що міг би мені чимало розповісти про мого попередника, але воліє мовчати з власної ініціативи або з наказу власника будинку. Може, мав для цього особливі причини, а може, взагалі не любляв занадто ділитися інформацією.

Лише значно пізніше я зрозумів його обережну тактику. Справді, з погляду інтересів господаря, вона була єдиною можливою: не варто клієнтів відлякувати. Але справа прояснилася для мене допіру після низки власних вражень, які кинули світло на особу колишнього мешканця і його справжню, свідомо затаєну переді мною долю.

У кожному разі настроєва подібність обох помешкань, що так дивовижно збігалася з індивідуальністю попереднього мешканця, давала багату поживу для роздумів.

Із плином часу я сповнився переконання, що душа (якщо можна так сказати) обох кімнат «просякла» особистістю Борути.

У тому, що таке можливе, не маю жодного сумніву. Ба навіть, вважаю, що вираз «залишити десь частку душі» належиться сприймати не лише переносно. Наше щоденне співжиття з певним місцем, тривале перебування у певному середовищі, хоч би воно належало тільки до органічного світу й було позбавлене присутності інших людей, обмежуючись іно мерт-

¹¹ © М. Трофимук, переклад українською, 1993.

¹² Шимон – консьєрж.

вими предметами, мусить через якийсь час викликати взаємний вплив і обопільну дію. Поволі утворюється різновид невловимого симбіозу, сліди якого завдяки багаторазовому повторенню закріплюються надовго і зберігаються після припинення безпосереднього контакту. Якась психічна енергія залишається після нас і тримається місць та речей, до яких звикла. Оці тендітні залишки колишніх сув'язей потім покутують цілими роками (хтозна, може, й століттями), вони невидимі для невразливих, але не менш істотні, щоби з часом обізватися виразним жестом.

Звідси дивний страх і одночасно шаноба до старих замків, запущених кам'яниць, поважних пам'яток старовини. Ніщо не гине і ніщо не йде намарно, у порожніх стінах, безлюдних галереях туляться вперті відлуння минулих літ...

Але мене турбувала ота важлива особливість, яку я мав врахувати від самого початку. Як твердив швейцар, мешкав Борута в цьому будинку кілька місяців, після чого кудись випровадився. Отже, час, протягом якого міг впливати на обстановку кімнати і просякати її собою, був значно коротший від того, який провів переді мною в попередньому помешканні. Попри це, слід його позначився тут сильніше, ніж у давнішому приміщенні, де мав змогу впливати на оточення понад два роки. Мабуть, сила розпромінення особистості в той період у нього збільшилася і за незмірно короткий відрізок часу досягла результатів значно помітніших.

Йшлося лише про те, чому належало приписати це непропорційне до давнішого стану зростання здатності впливати на зовнішнє оточення.

Судячи з настрою, яким дихала моя теперішня кімната, причина цього явища анітрохи не лежала в підсиленні життєвої енергії її колишнього мешканця. Навпаки. На підставі різноманітних ознак я дійшов до висновку, що причиною був тут радше внутрішній розклад, якесь духовне розладнання, і то досить сильне, що заразили собою довколишню атмосферу. Борута був тоді, найправдоподібніше, людиною хворою.

Про це свідчив основний тон, яким дихало моє помешкання. Була в ним тиха, безнадійна в своїм смутку меланхолія. Віяла від попелястих шпалер, сталеві барви оксамитових крісел, йшла від срібних рам картин. Відчувалася у повітрі, розпилена на тисячі невловимих атомів, висіла тонким, делікатним прядивом, розсунутим у інтер'єрі. Сумна, сіра кімната...

Навіть квіти в горщиках на вікні та пара більших вазонків біля етажерки ніби пристосувалися до пануючого тут стилю, ненормально похилені на один бік стеблини, і бутони сумно згиналися у безвладній задумі.

Голос навіть (хоч кімната була велика і рідко заставлена меблями) ховався десь злякано по кутках, наче зайда, стривожений власною сміливістю. Кроки мої мовкли без відлуння у підлозі, пересувався, мов тінь.

Мимоволі хотілося сісти десь у куті в зручне плюшеве крісло і, запаливши цигарку, цілі години проводити в задумі, ганятися безцільним поглядом за хмарками диму, спостерігаючи, як вони закручуються у спіралі, збираються у кільця, розповзаються смугами під склепінням... Щось притягало до палісандрового піаніно – грати мелодії лагідні, у притишених тонах.

На цьому сірому, хворобливого кольору тлі після першого тижня мого перебування почало снуватися якесь дивне напівсонне гаптування. Відтоді спав щоночі непробудно.

Зміст снів був більш-менш однаковий, сновидіння були на одну тему, яка піддавалася лише незначним модифікаціям або дрібним переробкам, були це різні редакції тієї ж історії.

Тлом, на якому відбувалася ця досить монотонна дія, було моє помешкання. У якусь мить ночі з'являлася на екрані сну моя сіра кімната з меблями, що дримають по закутках, із меланхолійною нудотою задуманих дзеркал, і не зникала довгими годинами нічного спочинку. Перед вікном, спертій на лікоть, сидів якийсь чоловік із подовгастим блідим обличчям і сумно дивився крізь шибку на вулицю.

Розтягалося це часом на цілі години. Потім підводився, перемеряв кілька разів кімнату повільними, автоматичними кроками, з поглядом, уперто встромленим у підлогу, ніби зайнятий однією якоюсь думкою. Часом зупинявся і тер рукою чоло, підносячи вгору очі – ясні,

великі, зтягнуті тихою меланхолією. Коли йому, бувало, ходіння набридало, знов сідав, але тепер переважно до столу під лівою стіною, і знову проводив довгі хвилини у нерухомій позиції, з лицем, схованим у долонях. Деколи писав щось дрібним, нервовим почерком. Скінчивши, раптово кидав перо, випростовував тендітну постать і знову розпочинав ходіння. Бажаючи, мабуть, здобути більше простору, блукав кімнатою по колу, розташування меблів цьому не перешкоджало. Проте я зауважив, що лінія та нерівно заломлюється поблизу правого від дверей кута, де стояла шафа, бо тут та крива, яку описував при ході, із вигнутої перетворювалася на ввігнуту: виглядало так, ніби того кута уникав.

На цьому вичерпувалася тема сну. По кількох годинах такої монотонної мандрівки, що переривалася довшим чи коротшим відпочинком біля вікна, столика або ж в одному із крісел – сумний чоловік (а разом з ним зображення кімнати) розвіювалися і западали в сонливу безодню, а я прокидався зазвичай вже під ранок. Так повторювалося щоночі без змін.

Та постійність картин, які щоразу повторювалися, і цей їхній характерний стиль доправили мене невдовзі до закономірного висновку, що актором пантоміми, розіграної щоночі, є ніхто інший, як тільки Борута. Сни ті, сповнені меланхолійної монотонності, були ніби рельєфним усвідомленням душі помешкання, яка так гнітила мене вдень, практичною матеріалізацією речей, занадто тонких для стану яви.

Припускаю, що теж саме діялося без перерви протягом дня, але виразному сприйняттю перешкодили оманливі почуття і премудрий у своїй зарозумілості інтелект.

Проте зірки існують і вдень, хоч заглушені гомоном переможних променів сонця – видно їх допіру після смеркання. Мимоволі згадується так зване «симпатичне письмо», створене за допомогою чорнила, яке, висихаючи, тимчасово щезає, і папір виглядає чистим, а щоби лист прочитати, треба його нагріти біля вогню – тоді невидимі доти літери з'являться, вибавлені теплом.

Спочатку розважало мене спостереження снів і шукання відповідних зв'язків, які, безперечно, існували між ними і денним настроєм кімнати. Але поступово я зауважив, що в незначній мірі, але постійно піддаюся шкідливому впливові мого оточення, що нічні видіння і обстановка кімнати, у якій перебуваю вдень, діють на мене негативно.

Я вирішив чинити опір. Налезало вступити в боротьбу з невидимим попередником, зіткнутися з ним у бою і стерти спогади про нього, якими тут усе просякло.

Передусім треба було усунути і замінити меблі в кімнаті. Вони-бо, як я здогадався, становили один із пунктів, де ще чаїлися загрозливі рештки чужої психіки. Я сподівався, що після усунення їх за межі помешкання висохне кілька принадних джерел, розірветься кілька важливих вузлів симпатії, які підтримують небезпечний для мене зв'язок.

Справу я вів систематично, майже, як експериментатор – методом дрібних, ледве помітних змін.

Перш за все наказав винести з кімнати велике плюшеве крісло, що стояло біля вікна, і замінити його звичайним стільцем. Вже ця дрібна модифікація меблів відбилася виразною зміною в перебігу сну, який піддався ніби певному спрощенню, бо не стало одного з його моментів – образу Борти, що сидів біля вікна. Протягом усієї ночі меланхолік ані разу не зайняв нового стільця.

Наступного дня я забрав письмовий стіл, а на його місце встановив малий гарний картярський столик, не забувши також замінити письмове приладдя. Найближчої ночі Борута, правда, сів біля нього на давній, не руханий ще стілець, але не спирався на пюпітр, протягом усього часу не торкався пера і взагалі, здавалося, остерігався будь-якого контакту з новими меблями.

Коли врешті я і той стілець замінив на елегантний, недавно куплений табурет, то він не наблизився навіть до столика. Та частина кімнати стала для нього наче чужою, ворожою територією, якої явно уникав.

Так поступово я викидав предмет за предметом, встановлюючи меблі цілком нові, різуче відмінні від давніх, витримані в живих, сповнених чуттєвої яскравості й крику барвах. Через два тижні залишилися із давніших меблів тільки вже згадана шафа і поруч з нею – дзеркало, що висіло біля дверей, ці дві речі я вже не мав наміру міняти з тієї причини, що, за моїм припущенням, це було цілком зайвим: Боруту, очевидно, ніщо не в'язало з тим кутком кімнати, і він демонстративно уникав його. То пощо ж наражатися на непотрібну працю?

А проте, припущення моє тим разом було помилкове: причина знеохочення, яке виявляв Бурута до цієї частини покою, була зовсім інша – не байдужість, але якийсь гідкий спогад.

Проведені зміни справили благотворний вплив на моє щоденне оточення: кімната якось повеселішала, гнітючий настрій обстановки послабився, поступаючись місцем погіднішій атмосфері. Одночасно й сни мої перейшли в нову стадію. В міру того, як щораз далі посувалися метаморфози помешкання, Боруті ніби ґрунт тікав з-під ніг. Я відрізає його спочатку від вікна, згодом од тієї частини кімнати, де колись стояв письмовий стіл, потім обмежив кількома кріслами. Нарешті, після усунення і тих, залишився йому вузький проміжок поміж нових меблів. Але, мабуть, зміна атмосфери почала також певним чином на нього діяти, бо я зауважив у його досі виразній постаті певну розмитість контурів: цей чоловік з кожною ніччю тоншав і танув – я бачив його вже, мов крізь серпанок. Зрештою він перестав ходити між кріслами, а пересувався, як тінь, по стінах. Часом цілісність постаті рвалася, і я помічав тоді лише фрагменти рук чи контур обличчя. Не підлягало найменшому сумніву – Бурута, що потерпів поразку, відступав. Потішений неухильною перемогою, я тер від задоволення руки, готуючись завдати йому останнього удару: я наказав поздирати сталево-сірі шпалери і обклеїти кімнату червоним папером.

Наслідки не примусили чекати: тінь упертого супротивника перестала тинятися по стінах.

Але я ще відчував його присутність у повітрі: була невловима, незмірно розріджена, але, попри все, таки була. Я мусив остаточно позбавити Боруту його звичної атмосфери.

Із цією метою протягом двох ночей поспіль уряджав у себе в хаті веселі забави. Сам розохочував підпилих гостей. Ми шаліли. По тих двох пекельних безсонних гулятиках, які нарobili мені багато неприємностей із боку співмешканців, наприкінці третьої ночі я врешті кинувся вбраний, смертельно вичерпаний, на ліжку і миттю заснув.

Спочатку втома знемогла психіку, і я спав без сновидінь. Але по кількох годинах відпочинку виринула із сонної мли, як завжди, моя кімната. Я споглядав її спокійно, крізь сон тріумфально всміхаючись: у кімнаті не було нікого, абсолютно нікого.

Бажаючи зміцнитися у переконанні, я водив очима переможця по всіх кутках, починаючи від вікна, і таким чином змряв поглядом три чверті кімнати, швидко оглянув крісла, сів поглядом під стелю, уважно роздивився по стінах – ніде підозрілого сліду, ніде хоч би найменшої ознаки. Раптом, кинувши недбалий погляд у темний закуток за дверима, на ту єдину місцину, яку Бурута завжди так старанно оминав, я зауважив його. Він стояв на весь зріст, виразною постагтю, трохи, як завжди, згорблений, обернений до мене спиною.

І тут він саме простягнув руку до шафи та, перекутивши ключа, відчинив. На хвилину завмер так, задивлений у порожні її нутроші з рядами вішаків, які вишкірили дерев'яні ікла. Повільно, з холодним спокоєм видобув із кишені щось подібне до мотузки чи шкіряного ремінця і примоцував до одного з вішаків, нижній кінець склав у зашморг і зав'язав. Заки я встиг зорієнтуватися, він вже повис. Тіло, скорчене смертельною судомою, загойдалось і відбилося в люстрі на сусідній стіні. Я побачив у його глибині обличчя повішеника: воно було перекривлене глузливим усміхом і дивилося просто на мене...

Із криком я зірвався з ліжка і, тремтячи, немов у лихоманці, вистрибнув через вікно на вулицю. Тут, не оглядаючись позад себе, почав бігти серед ночі порожньою бруківкою, поки не ввірвався до якогось ресторану. Оточило мене миттю підозріле товариство підміських шибай-

голів. Їхня веселість підтримала мене: вони потрібні мені були в ту хвилину. Вони затягли мене до іншої, ще паскуднішої кнайпи, і я пішов з ними, потім до третьої, четвертої і так далі – супроводжував їх скрізь аж до кінця, аж до білого ранку. Тоді, заплітаючи ногами, завернув нарешті до якогось готелю, аби тут заснути кам'яним сном.

Наступного дня я винайняв веселу сонячну кімнату на околиці міста. До попереднього помешкання не вертався вже ніколи.

НІЧЛІГ

13

Коли я повертався із відвідин родини, стрілило мені в голову пішки дійти до найближчої станції. Лагідне літнє надвечір'я неначе запрошувало до мандрівки серед золотих піль стиглого жита і лук, занурених у запахи польових квітів. Та вже десь посередині дороги я почав шкодувати: у повітрі стало якось душно і парко, хмари, які цілий день повзли кудись стороною, раптом збилися до купи і зависли понурою ковдрою над самою головою. Заносилося на бурю.

Я пришвидшив крок, щоби дістатися до залізничної станції ще до того, як піде дощ, і рушив навпростець через ліс, аби спростити дорогу. Хвилин через п'ятнадцять поспішного маршу плутаними стежками я зрозумів, що мої зусилля даремні, і від бурі таки не втекти.

Раптово хмари роздер сліпучий зигзаг блискавки, і глухе лопотіння сполохало лісову тишу. Дощисько хлюпонув наче з відра.

Від першого шквалу зливи я сховався у густі зарості, влізши, як у перину, в густі хащі ліщини. Так і перечекав критичний момент.

Коли дощ трохи втихнув, я покинув свій прихисток і рушив далі. Тепер було чимраз важче йти по розмоклому, слизькому ґрунті, кілька разів я спіткнувся і мало не впав навznak, послизнувшись на якійсь мокрій гілці. До всього ще й стемніло, і я майже втратив орієнтацію. Через півгодини такого ходу, мокрий, як хлющ, я понуро виглядав поміж плетивом лісових стежок і стежинок рятівний шлях. Зрештою, зрозумів, що пішов не тою дорогою і таки заблукав у лісі.

Становище було фатальним. Я запалив сірника, щоб у його світлі переконатися, що вже сьома година вечора, а значить – про поїзд навіть мріяти нема чого: надто пізно.

Дощ, правда, перестав, проте перспектива провести ніч у лісі, на мокрій землі, зовсім не тішила мене. З упертістю потопельника я вхопився якоїсь стежки і, не оглядаючись, почав бігти наосліп між двома шеренгами кошлатих сосен.

Біг зігрів мене і подвоїв сили, через кільканадцять хвилин ліс порідшав, і я вибрався із проклятих хащів на чисте, порожнє, доки око сягало, поле. Видобувся на якийсь путівець, що вів кудись у сутеніючу даль. Постановив йти ним, не міняючи напрямку, у надії, що приведе мене до якогось села чи хутора.

Місяць, що визирнув на якусь хвилю із важких хмар, знову зник, я йшов у цілковитій пільмі.

Знову затягла дрібна мжичка, що пробирала до кісток. Я змерз, як пес, у легкому літньому одязі. Пер уперед себе у цілковитій темряві, намагаючись не збитися з дороги. Раз втрапив у якусь яму і ледве вибрався з дощівки, яка зимно хлюпала під ногами.

Я вперто йшов уперед. Врешті почув під ногами ріденьку травичку, що поросла поміж глибокими коліями путівця.

За якийсь час із правого боку долинув до мене запах черемхи.

Пришвидшивши крок, я із задоволенням вдихав його, щораз міцнішого, згодом домішався ще аромат акацій. Напевно, я наближався до якогось села чи помістя. Наді мною розлого шуміли дерева. З усіх сил я почав видивлятися у напрямі того шуму, проте нічого не побачив: панувала чорна, хоч око виколи, пільма.

Мені по обличчі мазнула мокра гілка, обливши цілим водоспадом крапель. Втер очі і лапнув рукою вгорі, аби намацати ту гілляку, проте замість неї пальці вхопили тверде дерево штахет.

«Сад, – подумав я з радістю. – Або ж парк. У кожному разі знайду притулок на ніч».

Щоби не заблукати, вже не випускав із рук огорожі і повільно, крок за кроком, рухався вперед, ведучи пальцями по дерев'яних дошках, неначе тримався за провідну нить посеред нічного мороку. Потім штахети відступили, повертаючи кудись углиб. Фіртка. Я ввійшов і замкнув її за собою: у тиші глухо пролунав скрип деренчливих завіс.

Я йшов якоюсь алеєю: наді мною вчувався рух дерев, які росли з обох її боків, навколо панував шерех листя і лопотіння гілок, якими шарпав вітер. Не бачив нічого – навіть стовбури дерев зливалися з чорнотою ночі. Пройшовши так кількасот кроків, я несподівано вдарився головою до чогось твердого, підніс руку в напрямі перешкоди і зрозумів, що то були штахети. Отже, тут подвір'я закінчувалося, напевно, стежка, якою я йшов, не була центральною. Імовірний будинок мав би бути в кінці головної стежки, яка, певно, десь перехрещувалась із тою, якою я випадково пішов. Треба було шукати перехрестя стежок. Я обернувся і почав обережно прямувати у зворотному напрямі. Та чомусь не міг втрапити на бажану дорогу, яка, за моїми розрахунками, мала б завести мене до будинку.

Пошуки не увінчалися успіхом: за кільканадцять хвилин ходу я знов опинився коло фіртки. Зропачений невдачею, промоклий до нитки, почав усе спочатку, постановивши тепер іти по штахетах направо і дослідити спершу той бік.

Та заледве я пройшов пару кроків, як наткнувся на якийсь пень. Падаючи, рефлексивно викинув угору праву руку, щоби вхопитися за дерево чи гілку. Замість того рука наштовхнулась на ріг будинку. Я поводив рукою по стіні. Дерев'яна, збита з негибльованих дощок. Намацав двері, замкнуті кілком...

Завагався: ввійти чи шукати далі?..

Хатиною та буда бути не могла.

Раптом я відчув, що далі йти вже не можу, що я вже цілком виснажений тривалою важкою мандрівкою. Якийсь час мною вже була лихоманка. Постукав. Зсередини ніхто не відповів. Приклав вуха до стіни, наслуховаючи. Цілковита тиша. Нетерпляче вирвав кілок і цілим тілом наліг на ті двері. Вони відчинилися на диво легко. В обличчя вдарив запах свіжого сіна і воску.

«Цікава комбінація», – спало мені на думку, поки квапливо замикав за собою двері.

– Добрий вечір! – голосно обізвався я.

– Добрий вечір! – відповіла луна.

Приміщення, до якого я втрапив, було порожнім. Голос гудів, як у бочці.

Попробував запалити одного, другого сірника – відсиріли. Треба було зорієнтуватися без світла. Навпомацки пересувався вздовж стін, вивчаючи їх поверхню. У другому куті мене затримав якийсь предмет, який глухо задуднів, коли я наштовхнувся на нього ногою. Я хотів було обминути його і йти далі, та рука провалилася без опору, і я упав у щось всередину. Предмет був порожнистим.

«Що за чорт? – подумав я, чіпляючись за край, що виступав. – Ночви чи корито?»

Врешті видобувся назовні. Раптом мені стало не по собі.

– Де я? – крикнув я на повний голос.

Жодної відповіді. Я стояв, як вкопаний, ловлячи вухами мертву пустку. Глуху тишу ночі не порушував ані найменший шум, навіть подих. Чулися лише пришвидшені удари мого власного серця.

Тоді вирішив продовжити вивчення будинку. Ноги заплутались у якійсь шматі чи одязі, що валявся на підлозі. Нахилився, підняв. То була подерта волога лаха, що тхнула гниллю і запахом старих лійових свічок. Відкинув її з відразою.

Втомлений мозок снував здогади про місце мого перебування. Куди я потрапив? Може, то була буда садівника? Теплий запах сіна манив мене до центру будинку.

«На ньому, напевно, можна переспати, хоч би й на підлозі!»

Я пішов на той запах, та вдарився грудьми у якусь перешкоду. Стіл чи поміст, застелений свіжим сіном. Витягнув руку і задоволено погладив пахучий настил. Тапчан був порожнім, я знайшов, нарешті, собі ложе.

Не роздумуючи, скинув промоклу до нитки маринарку і, поклавши її в головах, блаженно витягнув утомлене тіло на тій підстилці.

Надворі все ще падав дощ, по даху стукали великі тяжкі краплі. У гілках дерев шумів вітер. Заколисаний тою монотонною музикою, вичерпаний довгим блуканням по дощі в бурю, я одразу впав у стан дрімоти. Якусь мить я витав поміж сном і дійсністю, у голові клубочилися дивні видіння: образи, обриси, постаті... А потім я провалився у густу темну імлу – нарешті напливла перша хвиля сну і покрила мене, занурюючи у небуття. Незабаром я опинився десь далеко, затягнутий нуртом сну, в цілком новому оточенні, поміж чужими, вишукано одягнутими людьми.

* * *

Покої старосвітського палацу. На стінах турецькі гобелени, реліквії предків і мисливська зброя. Якась зала – простора, світла, у хмарах тютюнового диму. Посередині, при столі з зеленим сукном – група мужчин у фраках. Грають у карти – віст. Обличчя змучені, пом'яті. Напевно, після безсонної ночі. Три постаті – двоє мужчин і одна жінка – притягують загальну увагу. Гарні люди. Особливо отой блондин із характерним англійським профілем. Расовий тип. Грає нервово, постійно програє. Темно-сині очі шохвилі піднімаються над картами і впиваються у білду темноволосу пані, яка сидить коло свого чоловіка в накинутій на плечі шалі.

Тих двох людей – її і красеня-блондина – щось пов'язує, якась сильна, сердечна таємниця. Погляд жінки вп'явся в обличчя того, що програє. Лице її чоловіка насуплене, мармурово-непроникне, глибока складка перекреслила йому чоло під буйною каштановою чуприною. Він грає рівно, спокійно, лише час від часу нахилиється до недогарка свічки з правого боку і припалює від неї цигарку. Тоді його сірі сталеві очі шукають очей противника і дивляться в них зимно, з напруженою увагою. Гра точиться невблаганним, фатальним ходом.

Минають довгі хвилини, години... Пані під заслоном шалі трохи висуває округле, чудово вирізьблене рамено, і шукає руки блондина. Їхні долоні на мить зустрічаються і вмить сполохано сахаються.

Чоловік нервово здригнувся, миттєво опанував рух уже занесеної руки. Лише обличчя посіріло, як попіл, брижилось нервовими, гострими лініями і зусиллям волі знову перетворилось у маску байдужості.

Зауважив...

Блондин почав роздавати карти. Впали королі, валети, закрутився дзигкою на сукні бубновий туз.

Жінка встає і щось говорить. Перепрошує гостей, наказує подати ранкову закуску. Проходячи коло блондина, злегка зачіпає його, немов ненароком, широким рукавом кімоно. Її постать зникає за порт'єрою. Мужчини провели її поклоном і знову повертаються до вісту.

Видно, у грі склалася надзвичайно цікава ситуація, бо обличчя гостей часами оживають і зраджують напружену увагу. Виграв господар дому.

Входить служниця і подає на таці чай з тістечками. Гості споживають сніданок. Замішання і рух крісел використовує слуга, щоби спритно всунути блондинові у руку дрібний паперовий згорток. Той жадібно вхопив, кинувши навколо швидкий, вивчаючий погляд. Зітхнув полегшено: ніхто не зауважив...

Відсутність господині привернула увагу чоловіка. Він щось запитує слугу і виходить. Дуже вигідний момент. Щасливий суперник ховається у фрамусі вікна, розгортає папір, читає. Кров кидається йому в обличчя, в очах грають іскри. Згорнув, сховав на грудях. Докурює

цигарку, відступає у глиб кімнати і, скориставшись розгардіяшем, зникає за дверима, що навпроти порт'єри.

За якийсь час повертається чоловік, очі гостро блищать, у них палають іскри гніву. Була сварка. Його увагою заволодіває якийсь повний гість і тягне в кут на розмову. Чоловік бреде за ним, хоч і неохоче. Минає п'ятнадцять хвилин, півгодини...

Розім'явшись, гості поволі повертаються на свої місця довкола зеленого столу. Зауважили відсутність блондина. На кількох обличчях промайнули посмішки, падають уривки якихось слів, фраз. Погляди мимоволі перехрещуються на господареві.

Той поривчасто встає, блідий, пройнятий нервовим дрожем.

– Перепрошую. Мушу знайти заблукалого гостя. Незабаром повернуся – буду до послуг панства.

Зникає у глибині дому. Видно довгу анфіладу покоїв, старих, заглушених оксамитом шпалер кімнат – відчиняються одні за одними двері, відхиляються тяжкі порт'єри. Падають у кути злі, допитливі погляди, свердлять алькови, обзирають спальні...

Вийшов на ганок, збіг сходами, повернув уліво. Кроки тихі, обережні. Почув якісь звуки, похапливий шепіт. Заглянув через ґрати обплетеної диким виноградом альтанки. Побачив... Поклала йому голову на груди, наставила розхилені вуста. Цілував її довго, протяжно...

Раптом сцена змінилася. Посеред альтанки стояв чоловік. На вустах холодний іронічний усміх, у руках стек.

– Вибачайте...

Жінка зірвалася з лавки, хотіла щось промовити. Її перервав посвист удару. З коротким скриком піднесла руку до щоки, на якій розквітнув продовгуватий, червоно-синій пруг... Блондин кинувся на шаленця з гнівом, замахнувся рукою до його обличчя. Та дорогою наткнувся на опір: його затримала міцна, сталева рука...

– Знайдемо інший спосіб вирішення тої справи.

Наказовим рухом витяг руку до жінки і вказав на будинок:

– Прошу нас залишити самих.

Пішла. Німа гра обличчя, поєдинок поглядів. Очі ворогів майже водночас зупиняються на кошику, який пані залишила на столі. На дні кошика два клубки – зелений і блакитний. Губами чоловіка блукає загадковий посміх, взяв клубки, поклав на долоню, бавиться ними, перекочуючи по руці. Запитально дивиться на другого.

Підняв блакитну кульку:

– Смерть.

Блондин кивнув на знак згоди.

Підсуває долоню із зеленою кулькою.

– Життя.

– Згоден.

– Хто буде тягнути жереб?

Діалог перериває великий англійський хорт. Породиста тварина вбігла до альтанки короткими, пружними стрибками і ластиться до ніг блондина. Той погладив пса по лобі і, вказуючи на нього супротивникові, промовив:

– Нерон.

– Добре.

Чоловік уклав до кошика обидва клубки і поставив його на столі. Тепер їх узяв суперник і, тримаючи у руці, звернувся до пса:

– Принеси, Нероне, принеси!

З пальців вилетіли різнокольорові кульки і, проробивши подвійну параболу, упали за кільканадцять кроків на стежку: зелена ближче, на кілька метрів далі блакитна.

– Візьми, Нероне! – захопив блондин.

Пес кинувся з місця і бігом наблизився до клубочків. Обидва чоловіки спостерігали з альтанки за його рухами. Нерон вхопив у зуби ближчий зелений клубок і вже хотів було повернутися до господаря зі здобиччю, коли спостеріг другий під клумбою. Звіря на мить завагалося, потім підбігло до клумби. Гордий із сумлінного вирішення проблеми, хорт вертався до альтанки, тримаючи у високо піднесеній пащі обидва клубки. Та зачепив ногою якийсь корінь, підскочив і вдарився головою до гілки. Тоді, напевне, з його зубів випав кудись поміж кущі один клубок. За мить уже подавав задиханою мордою своєму господарю те, що мав у зубах.

Блакитний клубок.

Блондин відібрав його і погладив пса по блискучій оксамитній шерсті.

– Дякую, Нероне.

Усміхнувся і, дивлячись на свого переможця, спокійно додав:

– Добрий пес. Справді. Мій пес. Честь.

У відповідь мовчазний уклін.

Швидким, нервовим кроком блондин покинув альтанку, перейшов парк і через фіртку вийшов у поле. За ним біг Нерон. Молодий чоловік сповільнив крок і повернув до порослого густими кущами берега ріки. Механічно розсував вологі стовбури, занурювався у ліс мокрих стебел. Його прекрасно скроєний фрак виділявся різким чорним контуром серед зелені, пронизаної золотом ранкового сонця. Пес самовіддано супроводжував свого господаря, котрий, здавалося, не помічав його. Вийшовши із гущавини на лужок, раптом обернувся і побачив-таки вірного товариша. В осклілих від розпачу очах зблиснув гнів. Підскочив і копнув звіра з усієї сили.

– Ану, геть, підла тварюко!

Пес заскавулів, заточився і з докором поглянув у очі господарю. Блондин відвернувся і пішов далі. Тепер брів над самою рікою. Тупий погляд снував поверхнею води, супроводив течію. Коло ніг почулося покірне скавуління пса: Нерон перепрошував за невідому йому провину, лизав руки, ластився до ніг. Чоловік видобув із кишені малий, короткий револьвер і вистрілив йому в голову. Тварина тихо заскавуліла й упала до ніг господаря, опустивши прострілену голову на витягнуті лапи.

Блондин розсіяно глянув на зброю і, зауваживши брак набоїв, відкинув геть у кущі. Потім без роздумів скочив у річку. Вода під ним збурилася, приснула пінистим плюскотом і замкнулася над своєю жертвою...

Я прокинувся.

Був ясний, погідний день. Я лежав навznak. На обличчя із заграбованого маленького віконця у протилежній стіні будиночка щедро лилася ціла злива сонячного проміння. Засліплений блиском, я примружив очі, а тоді уважно розглянувся навколо. Несподівано по тілі пробіг зимний тремт: у куті стояла труна. Її відкриті нутрощі зяяли на мене пустою смертю.

Відвів очі, погляд упав на ріг помосту, на якому я лежав. Був накритий якоюсь плахтою чи то куском матерії. Машинально взяв її до рук: то була лаха, брудна від пороху й болота, рясно покрита сльозами свічок. Нагадав собі минулу ніч і шмату, яку підняв у темряві. Бррр... ногою скинув її на землю.

Протер очі. Рештки сну розвіялися. Цілком отямився.

Де ж я?

Під лівою рукою, що була занурена у сіно ложа, відчув якийсь твердий предмет, який до того несвідомо тримали мої пальці. Лінивість не дозволило мені ворухнутися і переконаватися, що то було. Я лише повернув голову у той бік, проте нічого не побачив: стіна соломи і сіна заслоняла мою голову і той предмет, за який трималися мої пальці. Почав обмацувати його. Та невже?! Тепер я мав враження, що мої пальці дотикаються до чогось м'якого, неначе сукно... Чийсь рукав, чи що? І тут до мене дійшло. Моя рука цілу ніч підсвідомо трималася за передпліччя людини.

Я аж підскочив на помості. Вал соломи посунувся, відступаючи мужчину, що лежав тут-таки коло мене, на тому ж тапчані. Короткий погляд на обличчя товариша – і кров похолола в жилах: я упізнав блондина, якого бачив у сні.

То було те саме аристократичне обличчя, ті самі прекрасні риси, але тепер ще підкреслені гострим мазком смерті. Він штиво лежав на солом'яній підстилці у пом'ятому, ще вологому фракку, з водоростями, що сплутались у буйному ясному волоссі, зі смугами мулу на штанях і сорочці.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.